

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andraž Bobovnik

Mentor: izr. prof. dr. Andrej Lukšič

**DIGITALNA DEMOKRACIJA V SLOVENIJI
ANALIZA STRATEGIJE E-UPRAVE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Hvala vsem, ki mi vedno stojijo ob strani.

DIGITALNA DEMOKRACIJA V SLOVENIJI ANALIZA STRATEGIJE E-UPRAVE

Razvoj novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) je pomembno zaznamoval vsakdanjo družbeno realnost. Spremembe je mogoče čutiti na vseh področjih družbenega življenja. Novo družbenopolitično realnost bi lahko v prihodnosti predstavljala elektronska demokracija (e-demokracija). Razvite demokracije zahodnega tipa elektronski demokraciji v zadnjih letih posvečajo vedno več pozornosti, Slovenija pa v primerjavi z njimi vse bolj zaostaja. Eden izmed razlogov bi bil lahko tudi ta, da nimamo strateškega dokumenta, ki bi opredeljeval temeljna področja in mejnike prihodnjega razvoja e-demokracije pri nas. Ključen dokument na tem področju pri nas je tako trenutno Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 (SEP-2010). Analiza SEP-2010 s kriteriji na področju participacije, vključenosti v odločevalski proces in poglobljenosti razprave pokaže, da Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 ne izpolnjuje niti najosnovnejših pogojev za uspešen razvoj e-demokracije. Za ustrezen razvoj e-demokracije bo v Sloveniji nujna izdelava specifičnega in razvojno usmerjenega dokumenta na tem področju, le tako bo namreč mogoč prehod v resnično demokratično informacijsko družbo prihodnosti.

Ključne besede: e-demokracija, demokracija, e-uprava, politična participacija.

DIGITAL DEMOCRACY IN SLOVENIA E-GOVERNMENT STRATEGY ANALYSIS

Development of new information-communication technologies (ICT) has a major impact on society. We can track changes on all the aspects of social life including politics. Information society has brought new ideas and experiments of electronic democracy (e-democracy). Western democracies are relocating more and more resources to this area. One of the key steps of such development are specific strategies of goals and development of the e-democracy in the future. At the moment Slovenia is lagging behind in this development. One of the reasons could be the absence of such a strategy. Analysis of the main document on this field eGovernment Strategy of the Republic of Slovenia for the Period 2006 to 2010 shows that it is completely inappropriate for the future development of e-democracy in Slovenia. For successful development of e-democracy in Slovenia it is necessary to develop a specific document which will cover all the key areas of e-democracy. In this moment such a document represents an important challenge to future development of information society in Slovenia.

Key Words: e-democracy, democracy, e-government, political participation.

KAZALO

1. UVOD	6
2. TEZA IN METODOLOŠKI NAČRT	9
3. TEORETIČNI DEL	10
3.1 DEMOKRACIJA	10
3.1.1 <i>Opredelitev demokracije</i>	10
3.1.2 <i>Razvoj demokracije</i>	12
3.1.3 <i>Politična participacija</i>	16
3.2 E-DEMOKRACIJA	18
3.2.1 <i>Opredelitev e-demokracije</i>	18
3.2.2 <i>Razvoj e-demokracije</i>	22
3.2.2.1 <i>Futuristične napovedi</i>	23
3.2.2.2 <i>Zgodnji empirični projekti</i>	23
3.2.2.3 <i>Teorije o participativnih potencialih</i>	24
3.2.2.4 <i>Analize poskusov z implementacijo novih tehnologij</i>	24
3.2.2.5 <i>Teoretizacije deliberativnih potencialov</i>	25
3.2.2.6 <i>Nova konceptualna divergenca</i>	26
3.2.3 <i>Tipologija e-demokracije</i>	27
3.2.3.1 <i>Teledemokracija</i>	28
3.2.3.2 <i>Kibernetska demokracija</i>	28
3.2.3.3 <i>Elektronska demokratizacija</i>	29
3.2.4 <i>Elektronska politična participacija</i>	30
3.2.5 <i>E-uprava in e-demokracija</i>	34
4. ANALIZA SEP-2010	35
4.1 PREDSTAVITEV SEP-2010	35
4.2 POTEK ANALIZE SEP-2010.....	37
4.3 METODOLOGIJA.....	38
4.4 PRIKAZ KRITERIJEV ANALIZE SEP-2010.....	39
4.4.1 <i>Akterji</i>	39

4.4.1.1 Temeljna načela e-demokracije na področju akterjev	39
4.4.1.2 Vključenost akterjev	40
4.4.2 Izvajanje SEP-2010.....	42
4.4.2.1 Orodja	42
4.4.2.2 Spremembe v institucionalnih procesih	42
4.4.2.3 Evalvacija.....	43
4.5 PREDSTAVITEV REZULTATOV ANALIZE SEP-2010.....	44
4.5.1 Akterji.....	44
4.5.1.1 Temeljna načela e-demokracije na področju akterjev	44
4.5.1.2 Vključenost akterjev	45
4.5.2 Izvajanje SEP-2010.....	47
4.5.2.1 Orodja	47
4.5.2.2 Spremembe v institucionalnih procesih	47
4.5.2.3 Evalvacija.....	48
5. SKLEP	49
6. LITERATURA IN VIRI	51
6.1 LITERATURA.....	51
6.2 ELEKTRONSKI VIRI	53

KAZALO TABEL IN SLIK

TABELA 3.1: Koncept elektronske demokracije na treh ravneh	21
TABELA 3.2: Prikaz idejnega razvoje e-demokracije	22
TABELA 3.3: Tipologija e-demokracije	27
SLIKA 4.1: Vsebina in sestava SEP-2010.....	36

1. UVOD

Informacijska družba oz. razvoj le-te v razvitem svetu ni več vprašanje. Informacijska revolucija, kot nekateri tudi imenujejo ta prehod, prinaša s seboj daljnosežne in globalne posledice. Alternative ni. Trenutno se informacijska družba izkazuje kot edina smer in pot v prihodnost. Sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki vse bolj in bolj prodirajo v vsakdan vsakega izmed nas, so znanilke in obenem tudi glavne nosilke teh sprememb. Že skoraj nepredstavljeni so časi pred obstojem sodobnih telekomunikacijskih tehnologij in elektronskih medijev, kot je npr. internet. S sodobnimi informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami se srečujemo na vsakem koraku. Več kot 97 % Slovencev ima prenosni telefon (Mitrovič 2008), približno 90 % gospodinjstev je opremljenih s priključkom za fiksno telefonsko linijo in več kot 58 % gospodinjstev ima dostop do interneta (SURS 2007).

V razvoju, predvsem pa v naglem širjenju uporabe med sodobnimi informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami prvo mesto gotovo pripada internetu. Njegovo pomembnost je mogoče pripisati predvsem njegovemu potencialu na področju informiranja in komuniciranja. Dostop do svetovnega spleta, je zaradi svetovnih procesov globalizacije in integracije ter napredka sodobnih telekomunikacijskih tehnologij praktično omogočen že vsem. Njegovo povezovanje z drugimi sodobnimi informacijskimi in komunikacijskimi mediji oz. naslanjanje le-teh na internetne tehnologije pa odpira popolnoma nove tehnološke razsežnosti.

Sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije pa ne spreminjajo samo delovanja družbe, temveč tudi njene osnovne strukture. Z razvojem sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij oz. informacijske družbe so se posamezniku odprle številne nove možnosti, in sicer na ravni človeka kot osebnosti ter človeka kot družbenega in političnega bitja. Ravnanje posameznikov in skupin s skupnimi interesi je začelo dejavno oblikovati in preoblikovati vsakdanjo družbeno in politično realnost. Informacijska družba tako s seboj prinaša korenito družbeno in politično transformacijo. Ta pa se ne bo izkazovala zgolj v preoblikovanju starih institucij, organizacij in

mehanizmov, temveč tudi v porajanju novih, do zdaj nepoznanih vzorcev ravnanja in vedenja, ki se bodo neogibno preoblikovali v institucije nove družbenopolitične realnosti.

Novo družbenopolitično realnost bi lahko predstavljala elektronska demokracija (v nadaljevanju e-demokracija). Pod pojmom e-demokracije se nahajajo številne stare in nove opredelitve in delitve demokracije. Njeni stari in novi problemi. V e-demokraciji nekateri vidijo rešitev vseh sodobnih demokratičnih problemov, rešitev tako imenovanega demokratičnega deficita sodobnih družbenopolitičnih ureditev (Oblak 2003). Prvi koraki elektronske demokracije so bili zaradi tega izredno optimistični. Razvoj teorije in praktične poskuse je spremljala vera v prihod nove dobe, v razvoj nove družbe. Kmalu pa so ti prvi optimistični koraki naleteli na težave. Te so se izražale v praktičnih ovirah nekaterih poskusov vzpostavitve e-demokracije in tudi v čisto teoretičnih razhajanjih vodilnih raziskovalcev na tem področju. Ne glede na negotovost prvih korakov pa lahko v zadnjem času spet govorimo o vzponu idej in poskusov na področju e-demokracije.

Konkretne družbenopolitične institucije, natančneje javna uprava, so se na pojav e-demokracije odzvale z informatizacijo in digitalizacijo lastnih delovnih procesov. Pomemben del takega ravnanja je gotovo razvoj elektronske uprave (v nadaljevanju e-uprave). E-uprava se tako pogosto predstavlja kot najpomembnejši vidik elektronske demokracije, pri čemer pa se pozablja na njene druge družbene vidike. Kljub temu si nekatere bolj razvite države že dalj časa prizadevajo tudi za razvoj posameznih področij e-demokracije. V skladu s tem so predstavile tudi nove dokumente, ki naj bi usmerjali ta razvoj v prihodnosti. V Sloveniji takega dokumenta na področju e-demokracije žal še nimamo. Ključen dokument na tem področju pri nas tako trenutno predstavlja Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 (SEP-2010). Tega kot ključen dokument na področju e-demokracije izpostavlja tudi državni portal E-uprava (E-uprava 2008). Sam dokument pa npr. med svojimi objektnimi cilji med drugim navaja, da bo Republika Slovenija do leta 2010 ena izmed desetih najbolj razvitih držav na svetu na področju e-demokracije.

Razvoj e-demokracije v Sloveniji bo tako očitno vsaj v bližnji prihodnosti popolnoma povezan z razvojem e-uprave. Z analizo njenega osrednjega dokumenta, Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010, bi rad v pričujoči diplomski nalogi ugotovil in nakazal prihodnji razvoj e-demokracije v Sloveniji. Ugotoviti bom skušal, koliko strategija sploh ustreza osnovnim ciljem in vizijam e-demokracije in kaj bo treba na tem področju še narediti. Opozoriti bom skušal na (ne)primernost analizirane strategije za prihodnji razvoj e-demokracije v Sloveniji in poudariti potrebo po oblikovanju specifičnega dokumenta, ki bi usmerjal ta razvoj v prihodnosti.

2. TEZA IN METODOLOŠKI NAČRT

Diplomska naloga bo razdeljena na tri dele. Prvi del bo predstavljal teoretično opredelitev raziskovalnega problema. V njem bom najprej skušal na kratko povzeti razvoj demokracije in nekatere njene opredelitve, nekaj pozornosti pa bom posvetil tudi politični participaciji. Nato bom predstavil razvoj e-demokracije, ključne vidike in področja zaradi katerih predstavlja nov družbeni in politični koncept – ne samo v teoriji, ampak tudi v praksi. Povzel bom tudi eno izmed najpogosteje uporabljenih tipologij e-demokracije, temu pa bo sledila še opredelitev e-participacije in razmerja med e-upravo in e-demokracijo.

Drugi del diplomske naloge bo predstavljal njen empiričen del. Gre za analizo Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 z vidika e-demokracije. Na začetku bosta najprej na kratko predstavljena sama Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 in njen nastanek. Nato bo predstavljen potek analize SEP-2010 in uporabljeni metodološki model zanjo. V nadaljevanju bodo shematsko prikazani kriteriji, uporabljeni v analizi, in njihovo teoretično ozadje. Zaključek empiričnega dela diplomske naloge bo predstavljal predstavitev izsledkov analize.

V sklepnem delu diplomske naloge bom skušal povzeti ključne ugotovitve iz teoretičnega dela in jih nato povezati z ugotovitvami v analitičnem empiričnem delu diplomske naloge. Zavrnil ali potrdil bom tezo, da Republika Slovenija za doseganje zastavljenih ciljev in ustrezen razvoj področja e-demokracije potrebuje specifičen dokument oz. strategijo saj Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 tega področja ne ureja zadovoljivo.

3. TEORETIČNI DEL

3.1 DEMOKRACIJA

3.1.1 Opredelitev demokracije

Demokracija je eden izmed najširših in največkrat obravnavanih pojmov na področju družboslovja. Politologija, sociologija, antropologija, psihologija, ekonomija in številne druge družbene vede se z njim ukvarjajo že več stoletij, a še vedno ne moremo govoriti o neki enotni definiciji oz. opredelitvi demokracije. Različne opredelitve so se razvijale hkrati s samim razvojem demokracije. Kljub množici definicij, pri katerih kljub opisovanju istega družbenega pojava pogosto prihaja do precejšnjih razhajanj, lahko ta pojav najceloviteje in najrazumljiveje še vedno opišemo le z navajanjem različnih med seboj dopolnjujočih se opredelitev. Dokončno opredelitev demokracije zavira namreč njena sama narava (glej Sartori 1987: 4).

Slovarji, enciklopedije, učbeniki ipd. razlago oz. opredelitev demokracije največkrat začnejo z etimološko razlago samega pojma. Demokracija je izpeljanka starogrške besede »demokratia«, ki izhaja iz besed »demos«, ki pomeni ljudstvo, in »kratos«, ki pomeni vladati. Beseda demokracija naj bi tako pomenila dobesedno vladavino ljudstva. S to besedo naj bi se sredi petega stoletja pr. n. št. opisovala nova politična ureditev nekaterih grških mestnih držav, ki je temeljila na sodelovanju večine polnopravnih moških državljanov pri sprejemanju notranje- in zunanjepolitičnih odločitev. Kmalu pa je ta opredelitev zaradi kompleksnosti samega pojma in poglobljanja njegove teorije postala vse preveč ohlapna, zato je bil potreben razvoj podrobnejših opredelitev (glej Birch 2007: 111–112).

Slovar slovenskega knjižnega jezika na spletu demokracijo opredeli kot »politično ureditev z vladavino večine, ki varuje osebne in politične pravice vseh državljanov« (Slovar slovenskega knjižnega jezika 2008). Leksikon politike o demokraciji ugotavlja, da gre za enega izmed najpogostejših tipov družbenopolitične

ureditve v sodobnem svetu (glej Sruck 1995: 58). V primeru demokracije lahko govorimo tudi kot o sodobnem idealu družbenopolitične ureditve, saj se tudi nedemokratske družbe in države pogosto predstavljajo kot demokratske. Eden izmed najbolj znanih politikov in šestnajsti ameriški predsednik Abraham Lincoln pa je v svojem znamenitem govoru v Gettysburgu leta 1863 demokratsko politično ureditev opredelil kot oblast iz ljudstva, oblast ljudstva in oblast za ljudstvo («government of the people, by the people, for the people«).

Joseph Schumpeter meni, da je demokratska tista politična ureditev, v kateri si posamezniki moč oz. pooblastilo za sprejemanje političnih odločitev pridobijo s procesom tekmovanja za glasove volivcev (Schumpeter v Dahl in drugi 2003: 5–11). Robert Dahl pa ugotavlja, da je v sodobnem svetu praktično nemogoče govoriti o demokratskih političnih ureditvah, saj ta temelji na kompleksnem konceptu velikih nacionalnih držav. Demokracija po njegovem mnenju lahko uspeva le v geografsko in demografsko majhnih skupnostih, kot so npr. grške mestne države. Demokracija v sodobnem svetu naj bi bila politična utopija. Sodobne demokratske države Dahl tako opiše kot poliarhije ali vladavine, v katerih je oblast razdeljena med določenimi izvoljenimi posamezniki. Pogoji, ki jih mora določena družbenopolitična ureditev izpolnjevati, da jo lahko štejemo med poliarhije, pa so: izbor političnih predstavnikov, svobodne in pošteno volitve, inkluzivna pasivna in aktivna volilna pravica, svoboda izražanja, alternativni viri informacij in svoboda združevanja (Dahl 1956).

Giovanni Sartori demokracijo razdeli na različnih nivojih in v skladu z različnimi pomeni. Po njegovem je najpomembnejša realizirana demokracija politična demokracija, oz. demokratska politična ureditev na makroravni oz. ravni nacionalne države, ki jo opiše tudi kot suvereno demokracijo. Ta je vzpostavljena na različnih demokratskih podsistemih, obenem pa je osnovni pogoj za razvoj nadaljnjih demokratskih struktur na različnih družbenih področjih, kot so npr. socialna demokracija, demokratska ekonomija, industrijska demokracija ipd. Sodobne demokratske ureditve so po njegovem mnenju zgrajene na treh ključnih temeljih, in sicer omejeni vladavini večine, volilnih postopkih in reprezentativnem prenosu politične moči oz. oblasti (glej Sartori 1987: 3–34).

3.1.2 Razvoj demokracije

Razvoj demokracije se začne v stari Grčiji sredi 5. st. pr. n. št. V takratnih majhnih mestnih državah – »polis« se je namreč razvila oblika politične ureditve, ki se je korenito razlikovala od vseh poznanih konceptov oblasti (oligarhije, timokracije in tiranije). Poimenovali so jo »demokratia«. V najčistejši in zgodovinsko gledano tudi največkrat opisani obliki naj bi se ta nova politična ureditev udejanjila v takrat najnaprednejši in najmočnejši polis – Atenah. Najprej pa naj bi se demokratična oblika vladavine razvila v grški polis Hios. Okoliščine in pogoji nastanka demokracije v grških polis še vedno niso popolnoma pojasnjene, največkrat se povezujejo s kombinacijo vzpostavitve gospodarsko in vojaško neodvisnih državljanov v razmeroma majhnih in strnjениh skupnostih, ki so gojile demokratičen način življenja (glej Held 2006: 12). Nedvomno pa je pri tem treba izpostaviti tudi sužnjelastniški sistem produkcije, ki je polis v mirnih časih prinašal precejšnje blagostanje.

V primeru atenske demokracije govorimo predvsem o neposredni demokraciji, za katero je bilo značilno, da so pri vodenju državnih zadev sodelovali vsi polnopravni svobodni državljani moškega spola. Ti posamezniki naj bi bili enakovredni, enakopravni in enako krepostni ter tako enako primerni za odločanje o javnih zadevah in opravljanje javnih služb (glej Struk 1995: 58–59). Treba je poudariti, da je pri vodenju polis kljub idealiziranju atenske demokracije sodelovala dejansko le manjšina njenih prebivalcev. Izključeni so bili tako npr. sužnji, ki jih je bila več kot polovica vseh prebivalcev, ženske in vsi mlajši od dvajset let. Sodelujoči so se večkrat letno zbrali na skupščini ali ekleziji, ki je odločala o vseh najpomembnejših zunanjih in notranjih zadevah polis. Na skupščini so bili z domiselnim načinom žreba izbrani tudi vsi ostali javni uradniki, razen vojaških poveljnikov, ki so bili voljeni. Mandati javnih služb so v večini primerov trajali eno leto ali manj in so bili neponovljivi, razen v primeru vojaških poveljnikov. Izvršno telo je bil svet petstotih ali bule, ki je skrbel za pripravo predlogov in organizacijo dela skupščine, nad njegovim delom pa je bedel oz. mu pri njem pomagal komite petdesetih ali arhonti s predsedujočim, čigar mandat je trajal le en dan (glej Held 2006: 11–27).

Grška ideja demokracije je bila pozneje prenesena v Rim, ki predstavlja naslednika helenske politične tradicije. V sklopu rimskega imperija je prišlo na osnovi prava do preoblikovanja atenske demokracije. V teoriji in praksi je bila razvita republika (glej Sruck 1995: 58–59). Atenska demokracija in rimska republika sta izhajali iz podobnih idealov. Obe politični ureditvi sta izhajali iz družb, za kateri sta bili značilni neposredna komunikacija in velik pomen retorike ter proizvodnja, temelječa na sužnjelastniškem sistemu. V obeh primerih lahko govorimo o relativnem sodelovanju ljudstva pri odločanju o javnih zadevah, poudarjanju državljskih vrlin in dolžnosti ter poudarjanju pomena skupnosti pred posamezniki (glej Held 2006: 28). V okviru rimskega imperija se prvič neposredno soočita tudi demokratična in krščanska miselnost.

Krščanska miselnost v srednjeveški fevdalni Evropi kar za nekaj stoletij praktično popolnoma prevlada nad helensko politično tradicijo. V Evropi se vzpostavi kompleksen sistem monarhij, ki so pod bolj ali manj neposrednim vplivom božjega namestnika na zemlji in idej svetega rimskega cesarstva. Političnega državljana »homo politicus« zamenja verujoči državljan »homo credens« (Pocock v Held 2006: 29). Vse do poznega enajstega stoletja, ko se republikanska politična ideja ponovno pojavi v nekaterih italijanskih mestnih državah, kot so npr. Firenze, Padova in Pisa. V renesančnih mestnih republikah se v javne zadeve tako spet vključi večje število državljanov, kot bistveno pa se poudarja večinsko odločanje. Napredek v demokratični razpravi predstavlja delo Tomaža Akvinskega, ki v trinajstem stoletju omeji absolutno oblast monarha s tem, ko njegovo legitimnost pogoji s spoštovanjem naravnega prava (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2008).

V razsvetljenstvu idejo neposredne demokracije nadaljuje Jean Jacques Rousseau. Ta ugotavlja, da se lahko ljudje z ovirami in grožnjami v naravnem stanju uspešno soočimo le z institutom družbene pogodbe. Družbena pogodba ljudem omogoča, da kljub združitvi v skupnost in prenosu določenih pravic na državo še vedno ostanejo svobodni, podrejeni dejansko le svoji lastni volji. Tako skupnost vodi sinteza volj in interesov posameznikov, ki se izraža v »volonte general« ali občni volji. Če kjer koli in kadar koli pride do kršitve določil družbene pogodbe, je veljavnost le-te nična, posamezniki pa

znova pridobijo vse pravice, ki izhajajo iz naravnega stanja (Rousseau v Dahl in drugi 2003: 2–4). John Locke razvije idejo o delitvi oblasti na zakonodajno in izvršno ter s tem začrta smernice prihodnjega razvoja demokratične ureditve. Zakonodajna oblast je pripadala predstavnikom ljudstva, zbranim v parlamentarni skupščini, izvršna oblast pa monarhu. Legitimnost oblasti izhaja iz privolitve oz. konsenza ljudstva. Če se oblast izrodi v tiranijo, pa ima ljudstvo pravico oblast z uporom nadomestiti z drugo, bolj demokratično (glej Held 2006: 62–65). Idejo o delitvi oblasti je prevzel francoski mislec Charles Montesquieu, ki je oblast razdelil na zakonodajno, izvršno in sodno. Oblast nikakor ne sme biti združena v eni osebi ali telesu. Vsak, ki ima oblast, je namreč nagnjen k njeni zlorabi. Delitev oblasti na tri veje pa zagotavlja medsebojno omejevanje oblasti ter s tem v končni fazi svobodo (glej Held 2006: 65–70). Montesquieu je s tem podal osnovno prvino demokratične politične ureditve, ki še danes prevladuje v večini demokratičnih ureditev po svetu.

Med francosko revolucijo in po njej se v teoriji in praksi razvije predstavniška, reprezentativna demokracija. Gre za obliko posredne demokracije, v kateri ključno vlogo igra parlament kot vrhovni predstavniški organ. Tak model v 18. st. zasnujeta filozofa David Hume in Dennis Diderot, v praksi pa se najprej realizira v ameriški revolucijski državnosti (glej Sruck 1995: 58–59). Sistem, ki ga razvijejo ustanovni očetje (founding fathers) ZDA, temelji na suverenosti ljudstva in delitvi oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno na dveh ravneh, državni in lokalni, ter na periodičnih volitvah (glej Birch 2007: 112–116). Ideje Jamesa Madisona, Thomasa Jeffersona, Alexandra Hamiltona in drugih, lahko še danes prepoznamo v kompleksni federalni demokratični ureditvi ZDA utemeljeni na načelu omejevanja oblasti »checks and balances«.

Za razumevanje delovanja sodobnih demokracij pa enega pomembnejših izhodišč predstavljajo dela utilitaristov Johna Milla in Jeremyja Benthama, ki sta predstavnika ideje, da je najpomembnejša naloga vlade zagotoviti največjo možno srečo oz. zadovoljstvo za največje možno število ljudi. Pri svojem razmišljanju izhajata iz ideje, da je prevladujoča motivacija ljudi zadovoljitev svojih želja. Povedano drugače, posamezniki želijo vedno čim bolj povečati svoje ugodje in čim bolj zmanjšati svojo

bolečino. Družba je sestavljena iz posameznikov, ki si želijo podrediti stvari in ljudi za povečanje lastnega užitka. Neogibno se bodo po tem načelu ravnali tudi nosilci oblasti. Zato so za ohranjanje javnega interesa potrebne tajne volitve, tekmovanje med političnimi kandidati, ločitev oblasti in svoboda tiska, govora ter združevanja. Le taka politična ureditev bo posameznikom v družbi namreč omogočala zasledovanje lastnih interesov in ciljev (glej Held 2006: 75–79).

Ideje utilitaristov prevzame John Stuart Mill, ki razvije idejo absolutne svobode posameznika, razen kadar bi ta škodovala enaki pravici drugih. Filozofskopolitični liberalizem poveže z vsem tem, kar je do tedaj prinesel razvoj demokracije, in s tem postavi teoretično podlago za razvoj liberalne predstavniške demokracije, kot jo poznamo še danes. Če so v preteklosti teorije demokracije poudarjale zavarovanje pravic in svoboščin večine, pa se v 20. st. vse bolj uveljavljajo teorije varovanja interesov, potreb, želja, stališč, integritete in svobode vsakršnih manjšin. Stališče demokracije naj bi tako vse bolj postalo stališče pluralnosti (glej Sruk 1995: 58–59).

3.1.3 Politična participacija

Pri opredelitvi demokracije smo si zaradi kompleksnosti samega pojma pomagali s številnimi različnimi definicijami, pri opredelitvi politične participacije pa lahko ugotovimo, da gre za razmeroma preprost pojem. Leksikon politike o participaciji na splošno pravi, da gre za soodločanje, soudeležbo ali soupravljanje. »Najsplošnejši pomen (participacije): sodelovanje občanov oz. državljanov v najrazličnejših procesih odločanja – v gospodarstvu, v javni upravi, v političnih strankah, v zdravstvu, šolstvu in kulturi, medijih itd.« (glej Sruk 1995: 233). Marc Weiner pa politično participacijo opredeli kot kontinuum, ki zajema vsako prostovoljno delovanje, uspešno ali neuspešno, organizirano ali neorganizirano, epizodično ali kontinuirano, z uporabo legitimnih ali nelegitimnih metod, z namenom vplivati na izbiro javnih politik, upravljanje javnih zadev ali izbiro političnih voditeljev, na lokalni ali državni ravni (Weiner v Fink-Hafner in Kropivnik 2005).

Kljub na videz preprosti opredelitvi politične participacije, se pri povezovanju politične participacije in demokracije hitro znajdemo na razmeroma nedorečenem področju. Povezava med politično participacijo in demokracijo namreč ni bila vedno tako samoumevna, kot se to zdi danes. Po travmatični izkušnji z nekaterimi totalitarnimi režimi v zgodovini in množičnim (prostovoljnim) sodelovanjem državljanov pri nekaterih najbolj kontroverznih političnih dejanjih so namreč številni teoretiki pod drobnogled vzeli tudi vprašanje množične participacije državljanov v demokratičnih političnih ureditvah. Ne glede na njihove ugotovitve pa lahko že iz preproste Lincolнове opredelitve demokracije – oblast iz ljudstva, oblast ljudstva in oblast za ljudstvo – ugotovimo, kako pomembno vlogo v njej igra politična participacija. Za politično participacijo lahko tako rečemo, da predstavlja enega temeljnih postulatov demokratične politične ureditve.

Politična participacija predstavlja participacijo pri vladanju. Dejansko gre za vprašanje udeležbe večjega števila državljanov v procesu izbora političnih voditeljev in

oblikovanja ter izvajanja javnih politik. Glavne oblike politične participacije v demokratičnih političnih ureditvah so (glej Birch 2007: 144–145):

- glasovanje na lokalnih in državnih volitvah,
- glasovanje na referendumih,
- sodelovanje v predvolilnih kampanjah,
- aktivno članstvo v politični stranki,
- aktivno članstvo v interesni skupini,
- sodelovanje v političnih demonstracijah, stavkah s političnimi cilji ipd.,
- razne oblike državljanske nepokorščine,
- članstvo v vladnih svetovalnih telesih,
- članstvo v organih državnih podjetij,
- sodelovanje v socialnih programih,
- različne oblike lokalnega družbenega delovanja (npr. reševanje okoljskih problemov).

Privrženci teorij participativne demokracije so politično participacijo razumeli kot najpomembnejši element demokratičnega političnega sistema. Kot tisti element, ki hkrati omogoča in ohranja politični sistem (glej Sartori 1987: 113–114). Carol Pateman tako ugotavlja, da predstavniške institucije niso dovolj za demokracijo. Za udeležbo državljanov na najvišji ravni odločanja je nujno potrebna določena vrsta predhodne socializacije oz. družbenega urjenja na drugih področjih družbenega življenja. Le tako se lahko razvijejo ustrezna znanja in odnos državljanov, potrebni za delovanje in obstoj demokratičnega družbenega sistema. Ta socializacija pa poteka skozi proces participacije. Participativni sistemi se namreč ohranjajo ravno skozi vzgojno-izobraževalne procese participacije. Ali povedano drugače, več kot državljani participirajo, bolj so za to usposobljeni. Za obstoj demokratične politične ureditve je tako nujen obstoj participativne družbe. Družbe, v kateri so bili demokratizirani vsi politični sistemi in v kateri poteka ustrezna socializacija skozi participacijo na vseh družbenih področjih (Pateman v Dahl in drugi 2003: 40–47).

3.2 E-DEMOKRACIJA

3.2.1 Opredelitev e-demokracije

Elektronska demokracija ali priljubljeno imenovana e-demokracija je v politološki teoriji razmeroma mlad pojem. V primerjavi z drugimi teorijami demokracije lahko rečemo, da so teorije e-demokracije še v svojem otroštvu. Zato tudi težko govorimo o neki prevladujoči opredelitvi e-demokracije temveč je podobno kot pri sami demokraciji treba upoštevati širok spekter teorij, ki pogosto presegajo okvir politološke znanosti in posegajo na področja sociologije, antropologije, komunikologije, psihologije, računalniških ved itn. Različne podobe in predstave o e-demokraciji pa so v marsičem odvisne tudi od naših predstav o sami demokraciji in pričakovanjih, ki jih gojimo v povezavi z njo (glej Oblak 2002: 158).

Različnost mnenj in teorij na področju elektronske demokracije se kaže tudi v množici sorodnih pojmov, s katerimi se po navadi opisuje uporaba sodobnih tehnologij na področju demokracije. Na začetku poglavja o elektronski demokraciji je zato najprej trebna razčistiti uporabo različnih poimenovanj za različne vidike enotnega predmeta preučevanja. Uporabo sodobnih tehnologij v demokratičnih praksah obstoječih političnih sistemov nekateri avtorji opredelijo s pojmom e-demokracija (*e-democracy*) (Oblak 2003), spet drugi dajejo prednost pojmu digitalna demokracija (*digital democracy*) (Hacker in van Dijk 2000) ali virtualna demokracija (*virtual democracy*) (Hagen 1996). Poudariti je treba, da se med temi pojmovanji določene razlike pojavljajo le pri poudarkih avtorjev na določenem vidiku elektronske demokracije, v osnovi pa so njihova izhodišča zelo podobna. Pri uporabi pojmov teledemokracija (*teledemocracy*), kibernetična demokracija (*cyberdemocracy*) in elektronska demokratizacija (*electronic democratization*) pa moramo biti bolj pozorni, saj ti pojmi zaznamujejo različne koncepte na področju elektronske demokracije, zato jih je treba uporabljati v skladu s teoretičnimi izhodišči avtorjev¹ (Hagen 1996). Sam bom tudi v nadaljevanju uporabljal izraz e-

¹ Podrobneje bodo koncepti teledemokracija, kibernetična demokracija in elektronska demokratizacija obravnavani v poglavju Tipologija e-demokracije.

demokracija, tako zaradi splošnosti in primernosti glede na obravnavano temo, kot tudi zaradi pozitivne konotacije tehnološkega in človeškega napredka predpone »e« v vsakdanjem družbenem življenju.

Spletni portal E-demokracija pri opredelitvi e-demokracije poudarja orodja za e-participacijo. E demokracijo portal tako opredeli kot (E-demokracija 2008):

Uporabo informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT) in strategij znotraj političnih in vladnih procesov na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni s strani demokratičnih akterjev, ki vključujejo vlado, izvoljene uradnike, medije, politične organizacije in državljane/volivce. E-demokracijo razumemo kot splet orodij za agregiranje mnenj državljanov/občanov, ki so potem kot taki vključeni v komunikacijske in odločevalske procese znotraj državnih/občinskih institucij.

E-participacija oz. orodja za le-to so tudi po mnenju številnih drugih avtorjev eden izmed ključnih vidikov e-demokracije.

Steven Clift e-demokracijo opredeli v razmerju do njenega najpomembnejšega medija participacije – interneta. O e-demokraciji tako pravi, da gre za vprašanje, kako lahko internet okrepi obstoječe demokratične procese in poveča možnosti za interakcijo posameznikov in skupin z odločevalci in le-tem omogoči da dobijo več podatkov in informacij (*input*) o željah in zahtevah prvih. Za internet meni, da e-demokraciji omogoča nove možnosti komunikacije in participacije med državljani in državo (Clift v Riley 2003: 11). Hacker in van Dijk pa digitalno demokracijo opredelita kot izvajanje demokratičnih praks brez omejitev prostora in časa ter katerih koli drugih fizičnih omejitev s pomočjo informacijsko-komunikacijskih tehnologij in računalniškega komuniciranja. Te nove demokratične prakse predstavljajo dodatek oz. nadgradnjo že poznanih obstoječih analognih demokratičnih praks. (Hacker in van Dijk 2000)

Martin Hagen kot pomemben vidik e-demokracije izpostavi računalnike in računalniška omrežja. »Elektronska demokracija pomeni vsak demokratični politični sistem, v katerem so računalniki in računalniška omrežja uporabljeni za izvajanje naslednjih ključnih funkcij demokratičnega procesa: informiranje in komuniciranje,

artikulacija in združevanje interesov ter politično odločanje (tako posvetovanje kot glasovanje).« (Hagen 1996: 64) Podobno opredelitev oblikuje tudi Tanja Oblak: »Pojem elektronske demokracije v osnovi označuje vzročno zvezo med demokratično politiko in uporabo računalniških tehnologij« (Oblak 2000: 123).

Kljub precejšnjemu poudarku na sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologijah pa pri opredelitvah elektronske demokracije ne smemo pozabiti tudi na pomen drugega dela same besedne zveze, to je – demokracija. Pomemben element e-demokracije je tako tudi vidik demokratičnih institucij, procesov odločanja, predstavljanja interesov organiziranosti itn. Oblakova o tem zapiše: »Sodeč po dosedanjih izkušnjah elektronska demokracija ni projekt, ki bi tekmoval z obstoječimi demokratičnimi sistemi, temveč je kompatibilen z mnogimi različnimi in raznorodnimi obstoječimi institucijami, pri čemer je v praksi najpogosteje zastavljen tako, da bi popravil njihove očitne pomanjkljivosti.« (Oblak 2002: 158) E-demokracija naj torej ne bi predstavljala nove vrste ali oblike demokracije, temveč naj bi predstavljala zgolj prilagoditev že obstoječih form novim okoliščinam.

Za te prilagoditve lahko trdimo, da gredo danes največkrat v smeri participativne demokracije. Sodobne tehnologije naj bi teorijam participativne demokracije končno omogočile, da svoje organizacijske in institucionalne ureditve prenesejo iz majhnih idealnotipskih skupnosti na velike kompleksne nacionalne države (Zittel v Gibson in drugi 2002: 75). Za lažje razumevanje sodobnih liberalnih demokratičnih sistemov, e-demokracije in njene povezave s participativno demokracijo Thomas Zittel razvije shemo iz katere je razvidno, da lahko z nekaterimi prilagoditvami in spremembami, ki jih prinaša elektronska demokracija, iz klasičnih liberalnih demokratičnih sistemov v določeni meri preidemo v participativne demokratične politične sisteme. Ali povedano drugače, da e-demokracija v liberalne demokratične sisteme prinaša določene vidike participativne demokracije.

Tabela 3.1: Koncept elektronske demokracije na treh ravneh

	Participativna demokracija		Liberalna demokracija
Pojmovanje	<ul style="list-style-type: none"> • Individuumi kot del politične skupnosti 		<ul style="list-style-type: none"> • Antagonizem med individuumi in politično skupnostjo
Oblika	<ul style="list-style-type: none"> • Neposredna demokracija z elektronskimi sredstvi • Neposreden participativen sistem predstavnštva z elektronskimi sredstvi • Gojenje civilne družbe s pomočjo novih medijev 		<ul style="list-style-type: none"> • Striktno predstavniški sistem • Posreden sistem predstavnštva • Varovanje privatne sfere
Participacija	<ul style="list-style-type: none"> • Sprejemanje odločitev z elektronskimi sredstvi • Posvetovanje pri pripravi političnih odločitev z elektronskimi sredstvi • Pridobivanje političnih informacij za učenje o političnih odločitvah in odločevalskem procesu z elektronskimi sredstvi 		<ul style="list-style-type: none"> • Glasovanje

Vir: Povzeto po Thomas Zittel v Gibson in drugi 2002: 75.

Andrej Lukšič ugotavlja, da predstavniška oblika demokracije kot koncept družbenega organiziranja, osnovanega na razumevanju politike v 18. in 19. st., ni več kos sodobnim družbenopolitičnim problemom. Kot eno izmed možnih rešitev izpostavi uporabo in izkoriščanje potencialov sodobnih tehnologij oz. uvajanje prvin e-demokracije. Kljub temu pa opozarja, da trenuten razvoj in uvajanje e-demokracije v zahodnih demokracijah favorizirata le določene vidike emancipatornih potencialov, drugi pa ostajajo neizkoriščeni. Rešitev vidi v sprejemu koncepta kvantne demokracije², ki bo omogočala izrabo vseh potencialov novih IKT v političnem prostoru, kar pa neogibno vodi v smeri transformacije predstavniške demokracije v bolj neposredno in participativno obliko demokracije (glej Lukšič 2003: 4–26).

² Kvantna teorija je uporabna tako na področju nevladnega delovanja kot tudi v politiki in poziva k novi politični znanosti in novi demokratični paradigmi, temelječi na načelih teorije kaosa, kvantne teorije in socialne energije. Kvantna teorija je v nasprotju z newtonovskim hierarhiziranjem posameznikov sestavljena iz omrežij oziroma povezav, zato je ena pomembnejših političnih uporab kvantne teorije decentralizacija oblasti in razpršitev politične moči. Kvantni pristop namreč poudarja prerazporeditev moči nazaj k skupnostim, na lokalne politične ravni in posameznikom. (Becker v Lukšič 2003: 9)

3.2.2 Razvoj e-demokracije

Idejni razvoj e-demokracije v svojem delu Izzivi e-demokracije lepo prikaže Tanja Oblak, ki zgodovinski razvoj e-demokracije predstavi s šestimi tipičnimi primeri predstav o elektronski demokraciji v njihovih teoretskih, družbenih ter zgodovinskih kontekstih (Oblak 2003).

Tabela 3.2: Prikaz idejnega razvoje e-demokracije

	Vloge komunikacijskih tehnologij	Splošne značilnosti in predpostavke
1. FUTURISTIČNE NAPOVEDI: radikalne spremembe v političnih procesih	<ul style="list-style-type: none"> • komunikacijska revolucija kot eden od megatrendov • računalnik kot nov in pomemben politični dejavnik 	razvoj komunikacijske tehnologije je vzrok sprememb v demokratični politiki in praksi; <i>opiranje na model direktne demokracije</i>
2. ZGODNJI EMPIRIČNI PROJEKTI: pojav pojma »teledemokracija«	<ul style="list-style-type: none"> • sistemi televolitev in teleglasovanj, ki so izpostavili participacijske potenciale informacijskih in komunikacijskih tehnologij 	razmah praktičnih poskusov s teledemokracijo; <i>uvedba novih oblik bolj direktne demokracije</i>
3. TEORIJE O PARTICIPATIVNIH POTENCIALIH	<ul style="list-style-type: none"> • interaktivni sistemi kot nove možnosti za državljane • elektronske pobude in plebisciti • video-telefonski pogovori so po definiciji demokratični 	preprosta dostopnost interaktivnost in enostavnost uporabe tehnologij; konkretne rešitve za probleme velikega obsega; negovanje »dobrega državljana«; <i>opiranje na modela direktne in participativne demokracije</i>
4. ANALIZE POSKUSOV Z IMPLEMENTIRANJEM NOVIH TEHNOLOGIJ	<ul style="list-style-type: none"> • e-plebisciti bi napravili demokracijo hitrejšo, vendar omejujejo pomen racionalnih sodb • projekti niso namenjeni deliberativnemu komuniciranju 	dvorezni učinki interaktivnih tehnologij; nove tehnologije ne izkoriščajo vseh deliberativnih potencialov; pojav novih komunikacijskih praks; <i>opiranje na modele reprezentativne demokracije</i>
5. TEORETIZACIJE DELIBERATIVNIH POTENCIALOV: pozornost na posvetovalne in interaktivne komunikacijske procese	<ul style="list-style-type: none"> • internet in grafični vmesniki • deliberativni potenciali računalniško posredovanega komuniciranja • razpravljalne skupine in forumi, spletne reprezentacije in elektronska pošta 	komunikacijska tehnologija kot disfunkcionalna za politično participacijo; nezmožnost doseganja konsenza; vzpostavljanje stikov med državljani in predstavniki oblasti; <i>opiranje na teorije deliberativne demokracije</i>
6. NOVA KONCEPTUALNA DIVERGENCA: digitalna ali kibernetska demokracija	<ul style="list-style-type: none"> • elektronska pošta in spletne reprezentacije • razpravljalne skupine • javni informacijski kioski • državljanske pobude 	ločene analize sprememb na ravneh državnih in civilnodružbenih akterjev; <i>digitalna demokracija kot politični hibrid z elementi participativne in reprezentativne demokracije</i>

Vir: Tanja Oblak 2003: 12.

Pri opisu zgodovine razvoja idej o e-demokraciji je treba poudariti tudi, da večina teoretskih prispevkov izhaja iz ZDA in da so posledično zato prilagojeni ameriškemu političnemu in družbenemu sistemu. Pri prenosu teoretičnih idej v druga okolja, kot je npr. Evropa, je zato treba biti pozoren na družbene in politične specifikke posameznih političnih in kulturnih sistemov (glej Hacker in van Dijk 2000: 7).

3.2.2.1 Futuristične napovedi

Prve omembe e-demokracije in povezovanja sodobnih tehnologij ter političnih sistemov lahko najdemo v teoretskih delih futuristov, še posebej Alvina Tofflerja in Johna Naisbitta. Za njune ideje je značilna predstava, da bodo nove tehnologije spremenile družbeno okolje, politične institucije in v njem delujoče posameznike ter izpeljale prehod iz predstavniške demokracije v obdobje neposrednega demokratičnega odločanja (Oblak 2003: 17). Za teorije futuristov so značilni optimizem in vizionarski pristop k sodobnim tehnologijam ter ideja, da bodo sodobne omnipotentne tehnologije odrešile človeštvo vseh bremen. E-demokracija pa predstavlja radikalno spremembo obstoječih političnih institucij in praks (OECD 2003). Napovedi in ideje futuristov so značilne predvsem za konec 70. in zgodnja 80. leta prejšnjega stoletja. Vse dejansko izhajajo iz ZDA in v določeni meri predstavljajo odgovor na krizo takratnega predstavniškega političnega sistema oz. poziv k premisleku in spremembam v smeri bolj neposredne demokracije. Za futuriste predstavljajo tehnologije možnost, da se odločanje vrne v roke državljanov (London 1993).

3.2.2.2 Zgodnji empirični projekti

Skoraj sočasno z idejami in napovedmi futuristov so se v praksi že začeli pojavljati prvi empirični projekti uporabe sodobnih tehnologij v političnih procesih odločanja. Že leta 1973 je tako zasnovan projekt Izbire v letu 76 (*Choices for 76*), v katerem so državljani na lokalnih ravneh razpravljali o problemih, te razprave pa je nato televizija predvajala v obliki dokumentarnih filmov. TV postaja Berks Community pa je konec 70. let 20. st. državljanom omogočila telefonske razprave s predstavniki lokalne uprave (glej Oblak 2003: 13). Hkrati z različnimi oblikami participacije državljanov so

potekali tudi prvi poskusi na področju elektronskega glasovanja, katerih dober predstavnik so Elektronska mestna srečanja v Honoluluju (*Honolulu Electronic town Meetings*) leta 1978. Na njih so državljani lahko glasovali z glasovnicami v časopisu ali po telefonu. Za praktične poskuse uporabe novih tehnologij v 70. in 80. letih 20. st. je bila značilna uporaba kombinacije različnih medijev. Najpogosteje je podajanje informacij potekalo s pomočjo televizije in časopisa, glasovanja pa s pomočjo telefona in pošte (London 1993). Ti zgodnji empirični poskusi so ne glede na vzroke in okoliščine v katerih so nastali, v določeni meri že nakazovali potenciale uporabe sodobnih tehnologij v demokratičnih procesih.

3.2.2.3 Teorije o participativnih potencialih

Če je za futuristične ideje in napovedi ter zgodnje empirične projekte značilna ideja obujanja direktne, neposredne demokracije, lahko za teorije o participativnih potencialih novih tehnologij ugotovimo, da izhajajo iz neposredne participacije državljanov (glej Oblak 2003: 12–40). Ali kot pravi Benjamin Barber, močna demokracija potrebuje obliko mestnih srečanj, na katerih gre za neposredno participacijo, ki poteka na regionalni ali celo nacionalni ravni. Nove tehnologije lahko uporabimo za okrepitev državljanske vzgoje, izenačitev dostopa do informacij in povezavo posameznikov in institucij v omrežja, ki bodo omogočala pravo participativno razpravljanje (Barber v London 1993). Za teorije o participativnih potencialih je značilno, da v ospredje postavljajo državljana in njegovo vlogo v sodobnih političnih procesih. Za izpeljavo procesa demokratizacije političnega življenja pa so potrebni: dostopnost, preprostost in interaktivnost tehnologij, revitalizacija vloge »dobrega državljana« ter vstop državljanov v odločevalske procese.

3.2.2.4 Analize poskusov z implementiranjem novih tehnologij

Teorije in ideje, ki izhajajo iz analize poskusov z implementacijo novih tehnologij, v drugi polovici 80. let 20. st. prve izpostavijo tudi nekatere kritike uporabe novih IKT v demokratičnih procesih. Sodobne tehnologije ne izpostavljajo več le kot pot do neposredne demokracije, temveč začnejo poudarjati tudi možnosti izboljšave že

obstoječe predstavniške demokracije (Arterton v Oblak 2003: 33). Poudari se pomen deliberativnega odločanja oz. deliberativne demokracije. Jeffrey Abramson ugotavlja, da lahko e-plebisciti demokracijo sicer pospešijo, vendar hkrati zatrejo bolj deliberativne oblike demokracije, ki omogočajo vključevanje in racionalno razpravo o različnih stališčih, preden pride do sprejetja utemeljene odločitve. (glej Hague in Loader 1999: 33). Oddajanje glasov in pritiskanje na gumb naj bi zamenjalo ocenjevanje racionalne presoje ljudi in njihovo vključevanje v procese političnega odločanja na več različnih ravneh v političnem in družbenem življenju. Izpostavljeno je vprašanje institucionalnih omejitev in deliberativnih potencialov uporabe sodobnih IKT v demokratičnih političnih procesih. (glej Oblak 2003: 32)

3.2.2.5 Teoretizacije deliberativnih potencialov

Razprava o deliberativnih potencialih sodobnih tehnologij se znova obudi v 90. letih 20. st. V njej se avtorji v prvi vrsti sprašujejo, ali lahko sodobne IKT ponudijo ustrezne kanale in orodja za dolgotrajno in premišljeno posvetovanje, ki se ga udeležijo vse vključene strani in ki v končni fazi pripelje do sprejetja utemeljene politične odločitve (glej Oblak 2003: 36). James Fishkin meni, da je deliberacija kritičen faktor, ki bo določil uporabnost javnega diskurza na področju političnega odločanja. Če državljani ne bodo imeli možnosti vključevanja, spraševanja, raziskovanja ter izmenjave stališč o perečih vprašanjih, potem e-demokracija ne bo predstavljala nič drugega kot vsoto kratkoročnih in slabo premišljenih zasebnih stališč državljanov (Fishkin v London 1993). Kenneth Hacker in Michael Todino elektronsko demokratizacijo vidita kot sredstvo krepitve obstoječih demokratičnih procesov z večanjem politične moči tistih, katerih vpliv je po navadi v političnih procesih minimalen (Hacker in Todino v Hague in Loader 1999: 32–33). Pojavijo se kritike, da sodobne tehnologije otežujejo javno politično delovanje in ovirajo doseganje konsenza ter vprašanje, ali dejansko prinašajo intenzivnejšo interakcijo med državljani in oblastjo (glej Oblak 2003: 36).

3.2.2.6 Nova konceptualna divergenca

Konec 90. let 20.st. se na področju raziskovanja elektronske demokracije uveljavi nov teoretični koncept, in sicer digitalna demokracija. Digitalna demokracija naj bi pod svojim okriljem združevala vse obstoječe elektronske tehnologije, ki se z razvojem digitalnega prenosa podatkov zblížujejo, ter tako sprostita dejanski potencial sodobnih IKT (glej Hague in Loader 1999: 3). Zdi se kot korak k spravi med participativnimi in predstavniškimi modeli razvoja e-demokracije, saj povezuje prvine enih in drugih. Njena posebnost pa je, da se osredotoča na prakso, uporabo novih tehnologij v različnih pojavnih oblikah in na različnih ravneh (e-pošta, spletne strani, komunikacija s predstavniki, globalno povezovanje itn.). V tem smislu je na ravni teorije koncept digitalne demokracije tudi nekoliko ohlapnejši kot drugi koncepti e-demokracije (glej Oblak 2003: 39–40). Joachim Astrom tako digitalno demokracijo vidi kar kot sklop programov demokratične prenove osnovanem na sodobnih tehnologijah (Astrom v Gibson in drugi 2004: 98). Teorije digitalne demokracije lahko v grobem razdelimo na dva sklopa. Prvega sestavljajo teorije transformacij, ki se odvijajo predvsem na državni in institucionalni ravni, drugega pa teorije sprememb, ki se dogajajo v okviru civilne družbe (glej Oblak 2003: 39–40).

3.2.3 Tipologija e-demokracije

V nadaljevanju bom povzel tipologijo e-demokracije po avtorju Martinu Hagnu (Hagen 1996), ki e-demokracijo razdeli na tri idealne teoretične tipe, in sicer teledemokracijo, kibernetško demokracijo in elektronsko demokratizacijo. Martin Hagen e-demokracijo razdeli na podlagi štirih analitičnih kategorij: referenčne komunikacijske tehnologije (televizija ali računalnik), oblike oz. teorije demokracije (neposredna demokracija ali izboljšava predstavniškega modela), politične participacije (informiranje, razpravljanje, glasovanje ali politična aktivnost) in političnonazorske usmeritve (liberalna ali konservativna, libertarna ali komunitarna ali druge, bolj nevtralne usmeritve) (Hagen v Delakorda 2002).

Tabela 3.3: Tipologija e-demokracije

Koncept	Teledemokracija	Kibernetška demokracija	Elektronska demokratizacija
Ključna vprašanja	<p>Računalniško posredovano komuniciranje (RPK) omogoča s preseganjem časa in prostora oblikovanje form politične participacije, ki so do sedaj veljale za praktično neizvedljive.</p> <p>Tradicionalne oblike predstavniške demokracije ne morejo reševati kompleksnih problemov informacijske dobe, zato so nujne participativne oblike demokracije in krepitev vpliva državljanov s pomočjo RPK in drugih interaktivnih medijev.</p> <p>Demokratska uporaba medijev je nujna z vidika zmanjševanja njihovih zlorab za komercialne cilje.</p>	<p>Oblikovanje tako virtualnih kot resničnih skupnosti je osrednja naloga demokracije 21. stol.</p> <p>Informacije postajajo osrednji ekonomski vir; gospodarstvo in posamezniki lahko s pomočjo RPK bolje maksimizirajo svoje lastno dobro.</p> <p>RPK omogoča decentralizirane, avtonomne oblike vladavine, ki se učinkovito branijo pred zlorabami javne oblasti (cenzura, vdori v zasebnost itd.).</p>	<p>Politično-informacijski sistemi, utemeljeni na RPK, omogočajo širši in prostejši dostop do ključnih vladnih informacij.</p> <p>Elektronska občinska srečanja omogočajo oblikovanje prepotrebne povezave med javnostjo in njihovimi predstavniki za razpravo o političnih temah in za oblikovanje novega občutka pripadnosti med volivci.</p> <p>Zaradi zmanjšanja transakcijskih in organizacijskih stroškov interesnih skupin se s pomočjo RPK krepi civilna družba.</p>
Najpomembnejša razsežnost politične participacije	informiranje razpravljanje glasovanje	razpravljanje politična aktivnost	informiranje razpravljanje
Preferirana oblika demokracije	neposredna	neposredna	predstavniška

Vir: Martin Hagen v Delakorda 2002: 26.

3.2.3.1 Teledemokracija

Teledemokracija je najstarejši koncept elektronske demokracije in se pojavi v 70. letih 20. st. v ZDA. Ideja se je razvila hkrati z razmahom kableske televizije, v kateri so mnogi videli enega izmed ključnih medijev demokratičnih praks v prihodnosti. Teledemokracija je predstavljala odgovor na težave tedanjega političnega sistema v ZDA, ki naj bi povzročal apatijo, frustriranost in odtujitev državljanov. Sredi 80. let 20. st. postane jasno, da kabelska televizija in z njo povezani poskusi elektronske demokracije niso vzpostavili večje participacije in ne bolj neposredne demokracije. Ideja teledemokracije znova vznikne v 90. letih 20. st., z razmahom novih televizijskih tehnologij in računalnikov (Hagen 1996). Ted Becker v teledemokraciji vidi rešitev problema nezaupanja državljanov oblasti. Zahteve po bolj neposrednih oblikah demokracije in večji participaciji bi lahko bile zadovoljene tudi s pomočjo teledemokracije. Meni, da lahko sodobne tehnologije rešijo pomanjkljivosti obstoječih predstavniških demokratičnih sistemov in ponudijo nove oblike participacije državljanov (Becker 2000). Pojem teledemokracije v prvi vrsti vključuje spremembe na ravni praks in mehanizmov javne participacije, ki zadevajo delovanje navadnih državljanov. Možnost participacije naj bi z novimi tehnologijami dobile tudi do zdaj izključene skupine in posamezniki (glej Oblak 2003: 22–31). Koncept teledemokracije na področju e-demokracije preferira neposredne oblike demokracije in se osredotoča na glasovanje in razpravljanje državljanov kot najpomembnejšo obliko participacije, za kar pa je potrebna njihova ustrezna informiranost (Hagen 1996).

3.2.3.2 Kibernetična demokracija

Koncept kibernetične demokracije se neposredno naslanja na razvoj novih računalniških tehnologij in omrežij ter poskusov povezanih z njimi. Ideološko se naslanja na ameriško hipijevsko in japijevsko kulturo ter predstavlja kombinacijo idej samostojnega vladanja državljanov in zasledovanja materialnega bogastva. Skupni imenovalec obeh idej je država kot grožnja posameznikovim svoboščinam in uspehu. V skladu s tem sta se pozneje razvili dve obliki kibernetične demokracije, konservativna in libertarna, ki sta poudarjali pomen svobodnega trga, ter liberalna in komunitarna, ki sta

podarjali pomen vrednot skupnosti in posameznikov (Hagen 1996). Ključni element v kibernetski demokraciji je kibernetski prostor ali kar kiberprostor (*cyberspace*). Prostor, ki je realen po svojih učinkih, in ne kot fizikalnogeografska entiteta (glej Trček 1997: 101). Zaseda ga virtualna skupnost z vsemi lastnostmi tradicionalnih skupnosti s to razliko, da vsi vidiki te skupnosti izhajajo iz računalniško posredovane komunikacije. Temeljni gradnik kibernetskega prostora je internet (glej Hill in Hughes 1998: 1–4). Najpomembnejša naloga kibernetske demokracije je ohraniti kibernetski prostor demokratičen. Anarhična in decentralizirana struktura interneta ter samovlada članov kibernetske skupnosti naj bi predstavljali alternativo obstoječim predstavniškimi političnim sistemom in naj bi omogočali ponovno vzpostavitev prave demokracije. Koncept kibernetske demokracije v novih virtualnih in tradicionalnih skupnostih vidi alternativo obstoječim predstavniškimi demokracijam, v ospredje pa postavlja skupnostne oblike politične participacije, kot so razpravljanje in politične aktivnosti (Hagen 1996).

3.2.3.3 Elektronska demokratizacija

Najpomembnejša razlika med konceptom elektronske demokratizacije in konceptoma teledemokracije in kibernetske demokracije je v tem, da ne želi vzpostaviti oblik neposredne demokracije, temveč izboljšati že obstoječe oblike predstavniške demokracije. Njena ključna naloga pa je vzpostaviti oz. izboljšati informacijske kanale med državljanji in njihovimi izvoljenimi predstavniki. Predstavniki tega koncepta obstoječe demokratične sisteme in institucije dojemajo kot dobre, potrebni so morda le majhni popravki, s katerimi bodo rešeni sodobni problemi politične apatičnosti državljanov in nezadovoljstva z oblastjo (Hagen 1996). Pretok in dostop do informacij sta ključni paradigmi elektronske demokratizacije. Zato, da bodo sodobne tehnologije pripomogle k močni demokraciji (*strong democracy*), se je potrebno osredotočiti na zagotavljanje ustreznih informacij na uporabnikom prijazen način, ne glede na čas in lokacijo in pri zanj sprejemljivih stroških (Hague in Loader 1999). Koncept elektronske demokratizacije se na področju politične participacije osredotoča na informiranost državljanov in politično razpravljanje, na ravni koncepta demokracije pa zagovarja izboljšave obstoječih predstavniških modelov demokracije (Hagen 1996).

3.2.4 Elektronska politična participacija

E-participacija je eden izmed najpomembnejših vidikov e-demokracije. E-participacijo številni politični akterji vidijo kot rešitelja vedno bolj perečega problema demokratičnega deficita na vseh ravneh političnega sistema. Realnost e-participacije pa je nekoliko drugačna. E-participacija najverjetneje ne predstavlja rešitve za zdajšnjo nizko raven politične participacije državljanov. Precej naivno bi bilo namreč verjeti, da je mogoče apatičnost in pasivnost državljanov na področju politične participacije odpraviti le z uporabo sodobnih IKT. Gotovo pa lahko e-participacija kot eden pomembnejših vidikov politične participacije pripomore k odpravljanju nekaterih ključnih problemov demokratičnega deficita v predstavniških demokracijah (glej Oblak 2000: 121–131).

Elektronsko participacijo lahko opredelimo kot uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij za odpiranje novih kanalov v demokratičnih procesih med volitvami. To vključuje e-sodelovanje in e-soodločanje državljanov v procesu vladnega sprejemanja politik, v zakonodajnem postopku, pri nadzoru izvoljenih predstavnikov ter v postopku oblikovanja politik v političnih strankah in organizacijah civilne družbe (glej e-Envoy 2002: 23). Za internet je mogoče opredeliti štiri politične funkcije (Davis in Owen v Lukšič in Oblak 2003: 52):

1. dostop do novic in političnih informacij,
2. povezovanje med javnimi uradniki in državljani,
3. vzpostavljanje forumov za politično razpravljanje,
4. zbiranje stališč in ocenjevanje javnega mnenja.

Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) je razvila tristopenjski model vključevanja državljanov v politično odločanje oz. razvoja politične e-participacije (glej Coleman in Gotze 2001: 13):

1. **Informiranje:** Gre za enosmeren odnos med državo in državljani, v katerem ti aktivno in pasivno pridobivajo informacije, ki predstavljajo osnovo in pogoj politične participacije, primer so uradne spletne strani.
2. **Posvetovanje:** Gre za dvosmeren odnos med državo in državljani, v katerem država pridobiva povratne informacije o mnenju državljanov. Država definira problematiko, o kateri želi izvedeti mnenja državljanov, primer so spletni posveti o zakonskih predlogih.
3. **Aktivna participacija:** Gre za partnerski odnos med državo in državljanom, v katerem državljan aktivno sodeluje pri oblikovanju javnih politik in odločanju o njih. Čeprav končno odločitev še vedno sprejme država, je državljan v tem odnosu prepoznan kot pomemben akter na področju pobude in oblikovanja javnih politik ter tudi odločanja o njih.

Na področju e-participacije oz. politične aktivnosti državljanov in njihovih interakcij na področju političnih praks lahko glede na ključne akterje izoblikujemo štiri tipe politične participacije (glej e-Envoy 2002: 24):

1. **Državljeni in vlada:** Izvršna oblast ima z novimi tehnologijami možnost neposrednega pridobivanja povratnih informacij državljanov, potrebnih za doseganje širokega konsenza pri oblikovanju javnih politik.
2. **Državljeni in voljeni predstavniki:** Voljeni predstavniki predstavljajo neposredno povezavo med državljani in oblastjo. IKT lahko na tem področju zagotovijo ustrezen dvosmeren pretok informacij, potreben za dejansko delovanje koncepta demokratičnega predstavništva.
3. **Politične stranke:** Te še vedno predstavljajo eno pomembnejših mest artikulacije in agregacije javnih interesov. IKT dajejo državljanom več

možnosti udejstvovanja v dejavnostih političnih strank, tem pa več možnosti udeležbe pri sooblikovanju javnih politik in odločanju.

4. **Civilna družba:** To področje postaja v sodobnem demokratičnem procesu vedno pomembnejše in vedno bolj upoštevano pri oblikovanju javnih politik in odločanju. Sodobne IKT morda ravno na tem področju odpirajo največ novih možnosti politične participacije.

V zadnjih nekaj letih je področje e-participacije tehnološko in tudi teoretično doživelo nagel razvoj. Hkrati z razvojem teoretičnih znanj o sodobnem demokratičnem procesu, povezanem s sodobnimi tehnologijami, so se razvila tudi sodobna orodja elektronske politične participacije. Spletni portal E-demokracija predstavlja to klasifikacijo orodij e-participacije (Kvas 2005 v E-demokracija 2008):

- **E-dostop** je najosnovnejše orodje e-participacije in predstavlja pogoj za e-demokracijo. Je edini pasivni mehanizem e-participacije, v katerem je državljan zreduciran zgolj na prejemnika informacij.
- **E-posvetovanje/e-anketa** je orodje preverjanja javnega mnenja, v katerem lahko državljan aktivno izraža svoje mnenje, vendar v omejenem obsegu. Tema in pogosto tudi možni odgovori posvetovanj in anket so namreč že vnaprej določeni.
- **E-peticija** je orodje s katerim lahko državljani postanejo pobudniki političnega delovanja. Državljanom daje možnost oblikovanja peticije in izražanja podpore drugim peticijam. Kljub temu pa gre tudi v tem primeru za omejeno politično participacijo, državljani lahko namreč dano pobudo podprejo ali pa ne.
- **E-forum** v prvi vrsti omogoča oblikovanje in izmenjavo političnih in vseh drugih stališč državljanov. Državljanji imajo možnost odpiranja novih tem razprav ali sodelovanja v razpravah, ki že potekajo. Gre za orodje ki neposredno širi prostor politične razprave.
- **E-konzultacija** omogoča vključevanje različnih organiziranih ali neorganiziranih skupin in posameznikov, ki imajo možnost komentiranja in oblikovanja političnih odločitev. Orodje omogoča precejšnjo stopnjo demokratičnosti, saj zagotavlja aktivno vključevanje državljanov v odločevalski proces.

- **E-referendum:** omogoča neposredno vključevanje državljanov v odločevalski proces. Če je pri tem udeležena večina državljanov, lahko govorimo o za javno oblast obvezujočih odločitvah državljanov. Z e-referendumom dobi državljan možnost aktivno in neposredno soodločati o specifičnih javnih rešitvah.
- **E-glasovanje** predstavlja digitalizacijo volilnega procesa v katerem lahko državljan s pomočjo sodobnih tehnologij voli svoje politične predstavnike. To orodje naj bi omogočilo številnejšo udeležbo državljanov na volitvah na različnih ravneh.
- **Spletni dnevnik** je orodje, ki državljanom nudi možnost individualiziranega izražanja političnih stališč in komentiranja le-teh. Spletni dnevniki posameznikom omogočajo neinstitucionalizirano politično participacijo ter s tem neposredno širijo politično svobodo.

3.2.5 E-uprava in e-demokracija

Vse prepogosto prihaja v vsakdanjih pogovorih, medijih, pa tudi strokovnih člankih do malomarne in pogosto celo zavajajoče uporabe pojmov e-uprava in e-demokracija. Kot da razlikovanje med tradicionalno demokracijo in javno upravo ne bi bilo dovolj jasno, da bi to lahko prenesli tudi na raven informacijske družbe. Ponovno pogledimo opredelitvi demokracije in javne uprave. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika na spletu (Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2008) je:

- **demokracija** »politična ureditev z vladavino večine, ki varuje osebne in politične pravice vseh državljanov«;
- **javna uprava** »odločanje o javnih zadevah; sistem organov, ki odločajo o javnih zadevah«.

Kot lahko vidimo, v primeru demokracije govorimo o političnem sistemu, v primeru javne uprave pa o upravnem sistemu, ki podpira določen način vladanja.

Pri vprašanju e-demokracije in e-uprave je stvar bolj ali manj enaka. Predpona »e-« nakazuje le določeno prevladujočo obliko ali medij delovanja demokracije in javne uprave. E-demokracijo in e-upravo lahko tako opredelimo kot:

- **E-demokracija:** »pomeni vsak demokratični politični sistem, v katerem so računalniki in računalniška omrežja uporabljeni za izvajanje teh ključnih funkcij demokratičnega procesa: informiranje in komuniciranje, artikulacija in združevanje interesov ter politično odločanje (tako posvetovanje kot glasovanje)« (Hagen 1996: 64).
- **E-uprava:** »gre za intenzivno uvajanje interneta in elektronskega poslovanja v javno upravo, med upravnimi organi v upravi, navzven z občani, podjetji in drugimi organizacijami« (Silič in drugi v Cimolini 2003: 17).

E-uprava je sicer pomemben element e-demokracije, na tem področju vsekakor predstavlja tudi pomembno gonilno silo, nikakor pa teh dveh pojmov ne moremo uporabljati kot sopomenki (Clift 2004). Gre za različna teoretična in praktična koncepta.

4. ANALIZA SEP-2010

4.1 PREDSTAVITEV SEP-2010

Vlada RS je na seji 20. aprila 2006 sprejela Strategijo e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 (SEP-2010). Namen strategije je določitev načina in ciljev za nadaljnje uresničevanje dejavnosti e-uprave. Strategija predstavlja vizijo e-uprave, vplive drugih domačih in tujih strategij ter programov na tem področju, oceno stanja za preteklo obdobje, strateške usmeritve in cilje do leta 2010 ter pogoje za izvedbo zastavljene strategije. Poudarek je na zadovoljstvu uporabnikov, racionalizaciji poslovanja uprave in sodobnih elektronskih storitvah, ki bodo omogočile večjo kakovost življenja in lažje poslovanje z organi javne uprave (povzeto po podportalu E-demokracija na portalu E-uprava).

Nastanek SEP-2010 sega v marec 2005. Takrat je projektna skupina na Ministrstvu za javno upravo RS (MJU) začela snovati vizije in strateške cilje e-uprave ter nadaljevala pripravo drugih ključnih vsebin strategije. Do konca leta 2005 je bil oblikovan osnutek. V začetku leta 2006 je bila projektna skupina razširjena s strokovnjaki, predstavniki državnih organov, imenovanih s sklepom Vlade RS. (glej SEP-2010: 4). 15. februarja 2006 je bil predlog strategije objavljen na spletnih straneh portala E-uprava (E-uprava 2008) ter s tem predstavljen širši javnosti. Pripombe, mnenja, sugestije in usmeritve je projektna skupina zbirala do 27. februarja 2006. Po javni obravnavi je sledilo medresorsko usklajevanje strategije in oblikovanje končnega dokumenta (Ministrstvo za javno upravo RS 2006).

Predhodni dokumenti na področju e-uprave, e-poslovanja in e-demokracije v Sloveniji so bili: Strategija e-poslovanja v javni upravi RS za obdobje od 2001 do 2004 (2001), Strategija Slovenija v informacijski družbi (2003), Strategija uvajanja elektronskega poslovanja v lokalne skupnosti (E-občine) (2003), Strategija delovanja in razvoja državne uprave Republike Slovenije na svetovnem spletu (2004) (Delakorda 2006). Med tujimi dokumenti naj bi na nastanek SEP-2010 najbolj vplivali: i2010 – A

European Information Society for Growth and Employment, Program IDAbc, eGovernment beyond 2005, eGovernment in the EU in the Next Decade, eGovernment Studies 2005 – Helping to Light the Way for eGovernment in Europe towards 2010, ministrska izjava Transforming Public Services in smernice ministrske konference 24. novembra 2005 v Manchestru Signposts towards eGovernment 2010 (glej SEP-2010: 5–6).

Vsebinsko je Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 razdeljena v 11 tematskih poglavij, ki skupaj obsegajo 35 strani. Poglavja so: Zadovoljni uporabniki so vodilo sodobne e-uprave – povzetek strategije, Definicija e-uprave, Nastajanje strategije, Vizija e-uprave v Sloveniji, Vpliv strateških dokumentov in programov v Sloveniji in EU, Ocena stanja e-uprave v Sloveniji, Usmeritve in cilji do leta 2010, Pogoji za usmerjeni razvoj e-uprave do leta 2010, Centralna informacijsko-telekomunikacijska infrastruktura e-uprave, Izvajanje strategije e-uprave in Viri. Osrednje dele strategije predstavljajo poglavja Ocena stanja e-uprave v Sloveniji, Usmeritve in cilji do leta 2010, Pogoji za usmerjeni razvoj e-uprave do leta 2010 in Centralna informacijsko-telekomunikacijska infrastruktura e-uprave.

Slika 4.1: Vsebina in sestava SEP-2010

Vir: Ministrstvo za javno upravo RS 2008: SEP-2010.

4.2 POTEK ANALIZE SEP-2010

V analizi Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 z vidika e-demokracije sem se osredotočil na dve temeljni vprašanji, vprašanje akterjev oz. državljanov in vprašanje implementacije strategije. Percepcija državljanov s strani avtorjev strategije, je ključnega pomena za razumevanje njihovih izhodišč in ciljev na področju e-demokracije. Za uspešno doseganje zastavljenih ciljev pa je potrebna podrobna opredelitev mehanizmov, pristopov in sprememb že v sami strategiji.

Na področju akterjev je analiza razdeljena na dva sklopa. V prvem sklopu se osredotoča na vprašanje, kako SEP-2010 naslavlja ključne akterje, kot državljanke ali izključno kot uporabnike storitev – stranke, in na vprašanje informiranosti teh akterjev oz. ali strategija opredeljuje kakršne koli dodatne ali izredne aktivnosti na področju informiranja državljanov o predvidenih spremembah v demokratičnih političnih praksah. Drugi sklop analize pa se osredotoča na participacijo akterjev in podrobneje odgovarja na vprašanja, kdo so subjekti participacije, kaj jim Strategija prinaša ter kdaj in kako prihaja do njihovega vključevanja. Vprašanji nezadostne informiranosti državljanov in upada politične participacije sta namreč ključni vprašanji, na kateri se skuša odgovoriti s sodobnimi koncepti e-demokracije (Hagen v Hacker in van Dijk 2000: 54).

Na področju implementacije SEP-2010 je analiza razdeljena v tri sklope in sicer vprašanja orodij e-demokracije, institucionalnih sprememb in evalvacije strategije. Pri vprašanju orodij e-demokracije je pozornost posvečena predvsem tipom orodij, ki jih strategija omenja. Pri čemer izhajam iz tega, da poudarjeni tip orodja e-demokracije nakazuje usmerjenost avtorjev strategije k določenemu vidiku e-demokracije (Lukšič in drugi 2006). Na področju institucionalnih sprememb se analiza osredotoča na vprašanje, ali Strategija te spremembe sploh uvaja. Pri vprašanju evalvacije SEP-2010 pa se analiza osredotoča na vzpostavitev krovnega organa, ki bi nadziral izvajanje Strategije in doseganje zastavljenih ciljev ter nadaljevanje dela v prihodnosti.

4.3 METODOLOGIJA

Analiza se po klasifikaciji Briana Hogwooda in Lewisa Gunna uvršča v kategorijo študij policy procesa natančneje študij drugega dela policy procesa in sicer opredelitve ciljev in prioritet, možnih alternativ, implementacije in evalvacije javnih politik. Gre za preskriptivno policy analizo ali policy študijo (*policy study*) s katero želim opozoriti na morebitne pomanjkljivosti Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 z vidika e-demokracije (Hogwood in Gunn 1984). Čeprav se dokument vsebinsko nanaša na razvoj e-uprave, izhajam iz predpostavke, da bo, zaradi odsotnosti bolj specifičnega dokumenta na področju e-demokracije, neposredno vplival na razvoj prihodnjih javnih politik na tem področju.

Analitični aparat oz. kriterije analize sem razdelil na dva sklopa: akterje in implementacijo SEP-2010. Percepcija akterjev, njihova informiranost in participacija predstavljajo namreč najpomembnejše vidike e-demokracije (Hacker in van Dijk 2000). Z vidika izvajanja javnih politik, pa je gotovo faza implementacije tista, ki jo vsi vključeni najbolj neposredno občutijo. Implementacija javnih politik oz. odsotnost le-teh na področju e-demokracije, pa bo neogibno izhajala ravno iz SEP-2010. Kriteriji pokrivajo tri od štirih ključnih področij, ki jih poudarjajo evalvacije pobud na področju e-demokracije, to so: obseg participacije, vključenost v odločevalski proces in poglobljenost razprave (Delakorda 2007). Četrto področje tehnološki vidik sem izpustil zaradi predpostavke, da je SEP-2010 preveč splošen dokument, da bi omenjal specifične tehnološke rešitve.

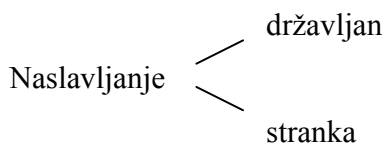
Izpolnjevanje zastavljenih vsebinskih kriterijev bo pokazalo večjo ali manjšo primernost Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 za urejanje področja e-demokracije v prihodnosti. V skladu z izsledki analize bo tako v sklepnem delu mogoče potrditi ali zavreči postavljeno tezo, ki pravi da Slovenija za doseganje zastavljenih ciljev in ustrezen razvoj področja e-demokracije potrebuje specifičen dokument oz. strategijo, saj SEP-2010 tega področja ne ureja zadovoljivo. V nadaljevanju so shematsko prikazani posamezni kriteriji analize.

4.4 PRIKAZ KRITERIJEV ANALIZE SEP-2010

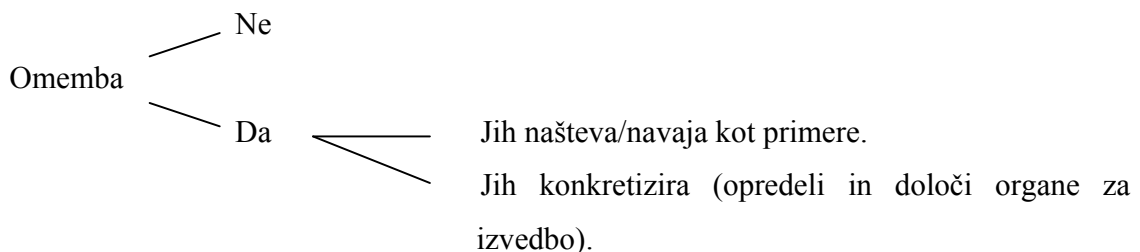
4.4.1 Akterji

4.4.1.1 Temeljna načela e-demokracije na področju akterjev

Prvi kriterij analize SEP-2010 predstavlja percepcija akterjev oz. vprašanje, ali Strategija akterje e-demokracije naslavlja kot državljane ali izključno kot uporabnike storitev – stranke. Razlikovanje med tema dvema pojmovanjema je pomembno zaradi določanja prihodnjega razvoja e-demokracije (Hacker in van Dijk 2000). Prevladujoči pogled bom določil s štetjem besed in sobesedilom, v katerem sta ta dva pojma uporabljena.

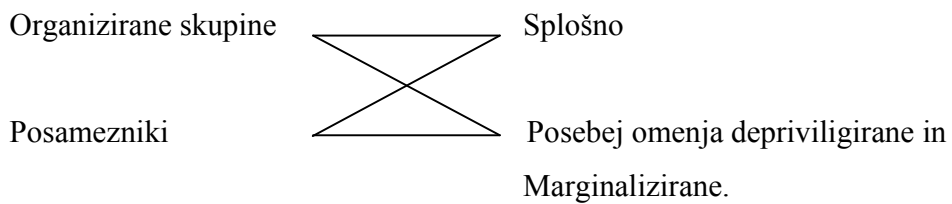

V nadaljevanju bom skušal ugotoviti, ali Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 opredeljuje kakršne koli dodatne oz. izredne aktivnosti na področju informiranja državljanov o spremembah v demokratičnem sistemu sprejemanja odločitev. Le informiranost o možnostih e-demokracije namreč lahko privede do resnične informiranosti državljanov (Hacker in van Dijk 2000).

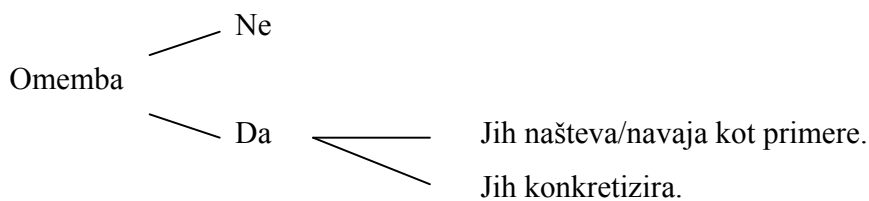

4.4.1.2 Vključenost akterjev

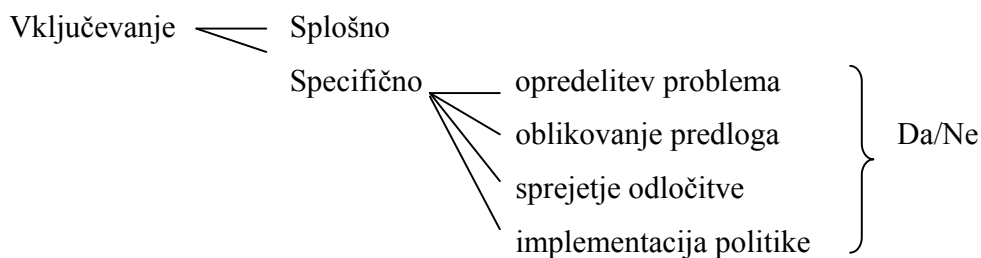
Zanimalo me bo tudi, kdo natančno so subjekti Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010, ali gre za organizirane skupine ali za posameznike, ali SEP-2010 posebej omenja depriviligirane in marginalizirane skupine. Ravno te naj bi namreč s pomočjo e-demokracije največ pridobile na političnem prizorišču (Oblak 2003).

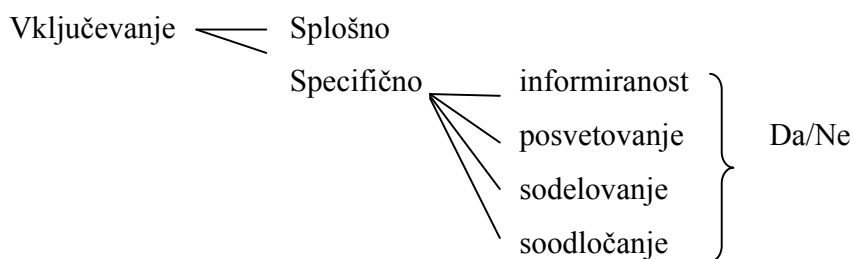
Prav tako bom skušal ugotoviti, ali Strategija opredeljuje oz. predvideva dodatne aktivnosti na področju pogojev in okoliščin razvoja e-demokracije. Pri analizi me bo še posebej zanimalo področje infrastrukture, dostopa do tehnologij in znanja. Spremembe na tem področju bodo v prihodnosti namreč nujne zaradi premagovanja digitalnega razkoraka (*digital divide*), ki trenutno predstavlja največjo grožnjo e-demokraciji (Hacker in van Dijk 2000).

Časovno razsežnost analize bo predstavljalo vprašanje, v katerem delu demokratičnega procesa oblikovanja politik prihaja do vključevanja državljanov. V idealnem primeru e-demokracije bi moralo vključevanje državljanov potekati na štirih ravneh: pri opredelitvi problema, pri oblikovanju predloga, pri sprejetju odločitve in pri izvajanju javne politike (Becker v Hagen 1996).

Ugotavljal bom, kako poteka vključevanje državljanov oz. ali Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 podrobneje določa načine vključevanja državljanov v sam odločevalski proces oz. kakšna je njihova vloga v tem procesu. Za to bom uporabil klasifikacijo politične participacije, ki jo je izdelalo Mednarodno združenje za participacijo javnosti (IAP2 2007)³.

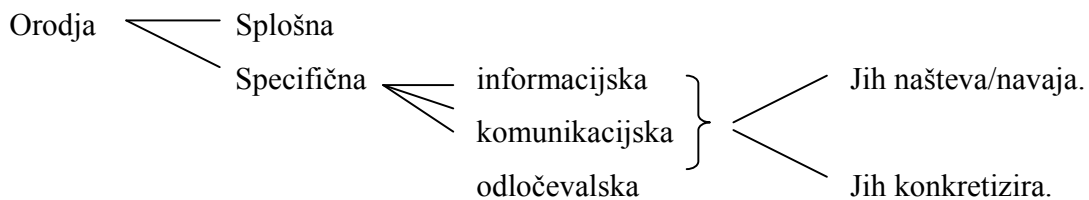

³ International Association for Public Participation – IAP2 sicer opredeli pet načinov participacije: informiranost, posvetovanje, vključenost, sodelovanje in soodločanje, a sem zaradi razumljivejše analize vključenost in sodelovanje združil v eno kategorijo, in sicer sodelovanje.

4.4.2 Izvajanje SEP-2010

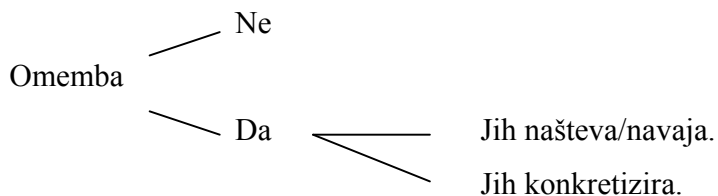
4.4.2.1 Orodja

Eno izmed ključnih vprašanj analize Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 bo gotovo, katera orodja oz. kateri tip e-demokratskih orodij omenja, predvideva ali vzpostavlja Strategija. Uporaba določenega tipa orodij je namreč dober kazalnik razvitosti področja e-demokracije (Delakorda 2006).

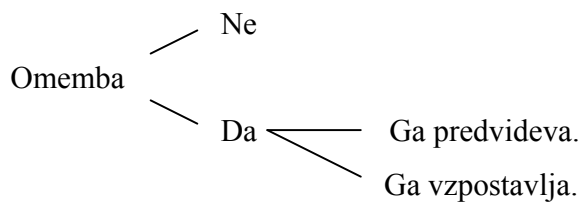
4.4.2.2 Spremembe v institucionalnih procesih

Zanimalo me je tudi, katere institucionalne spremembe uvaja SEP-2010 oz. ali se pod vplivom e-demokracije spreminjata tudi struktura in delovanje e-uprave. Ali se sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije zgolj prilagajajo že utečenim procesom delovanja uprave. Le obojestransko prilagajanje, tako institucij kot tehnologij, lahko v prihodnosti vodi v zelen razvoj e-demokracije (Gibson in drugi 2004).

4.4.2.3 Evalvacija

Zadnji, pa vendar prav tako pomemben kriterij se bo osredotočal na evalvacijo izvajanja SEP-2010 oz. vprašanje, ali Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 vzpostavlja oz. predvideva vzpostavitev določenega krovnege organa, ki bo poskrbel za izpeljavo zastavljenih ciljev in urejal to področje v prihodnosti. To je namreč ključnega pomena za dosledno in uspešno izvajanje javnih politik na katerem koli področju (Hogwood in Gunn 1984).

4.5 PREDSTAVITEV REZULTATOV ANALIZE SEP-2010

4.5.1 Akterji

4.5.1.1 Temeljna načela e-demokracije na področju akterjev

Razlikovanje med državljani in strankami je, kadar govorimo o razvoju e-uprave in še posebej e-demokracije, zelo pomembno, saj nakazuje neposredne odnose med udeleženci komunikacijskih procesov. Ko govorimo o strankah, gre za razmerje ponudnik storitev – stranka, za preprost tržni mehanizem ponudbe in povpraševanja, ki pa ga nikakor ne moremo enačiti s sodobnim razmerjem med državljanom in oblastjo. Pri tem gre namreč za razmeroma enakopraven demokratični odnos, v katerem lahko državljani nastopajo v obeh vlogah. V prvem primeru bi tako lahko govorili o tržnem modelu političnega komuniciranja, za katerega je značilen bolj ali manj enosmeren pretok informacij od centra proti uporabnikom, v drugem primeru pa o internetnem modelu komuniciranja, za katerega je značilna odprtost pretoka informacij in konzultacij (glej Hacker in van Dijk 2000: 49–51). Drugi je za nadaljnji razvoj e-demokracije gotovo primernejši. V Strategiji e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 prevladuje uporaba pojma državljani nad uporabo pojma stranke. Ta se pojavi le štirikrat, in še to le takrat, ko sobesedilo govori o uporabi storitev, ki so na voljo tudi pravnim osebam.

Informiranost državljanov o novih storitvah in možnostih, ki jih prinašata e-uprava in e-demokracija, je zelo pomembna za nadaljnjo uporabo teh storitev. Vzpostavljanje storitev, ki jih državljani zaradi pomanjkljive informiranosti ne bi uporabljali, je nesmiselno. Zato mora razvoju novih storitev slediti njihovo ustrezno oglaševanje in informiranje državljanov o novih možnostih. Promocijo novih storitev in tehnologij Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje od 2006 do 2010 posebej omenja v poglavju Pogoji za usmerjeni razvoj e-uprave do leta 2010, natančneje v podpoglavju Pogoji razvoja e-uprave do leta 2010 v točki 7 Usposabljanje in znanje ter v točki 9 Promocija. Promocijo storitev in tehnologij ter informiranje državljanov o teh

SEP-2010 obravnava precej splošno. Del bremena tako prenaša na ponudnike tehnologij in storitev, neposredno pa opredeli le nove programe usposabljanja uporabnikov e-storitev, ki naj bi vključevali organizacijo tečajev in javnih predstavitev novosti. Informiranje državljanov je tako usmerjeno izključno na storitve e-uprave, nikjer pa niso omenjene možnosti, ki jih prinaša razvoj e-demokracije.

4.5.1.2 Vključenost akterjev

Akcijski načrt razvoja e-uprave v Evropski uniji i2010, Načrt za inkluzivno e-upravo, (A roadmap for Inclusive eGovernment), vključenosti marginaliziranih in družbeno depriviligiranih skupin v e-upravo namenja obsežno poglavje, v katerem opozarja na izločenost ljudi s posebnimi potrebami, žensk, socialno ogroženih posameznikov, starejših ljudi, etničnih manjšin idr. Izenačevanje možnosti naj bi bilo v skladu s tem dokumentom ena izmed prednostnih nalog prihodnjega razvoja e-uprave, ki naj bi bila v prihodnosti sestavni del pravičnejše informacijske družbe (glej Evropska komisija 2006: 8–13). Eden izmed najpomembnejših pogojev za obstoj takšne družbe so gotovo sodobni demokratični politični sistemi – e-demokracija. SEP-2010 akterje dojema v prvi vrsti kot posameznike, uporabnike e-storitev. V skladu s tem jih nato deli v tri skupine: državljane, pravne osebe oz. poslovne subjekte in zaposlene v javni upravi. Strategija le na treh mestih bežno omeni depriviligirane in marginalizirane posameznike in družbene skupine, pa še to le na deklarativni ravni; ko navaja strateške cilje, se zavzame za zmanjševanje digitalnega razkoraka v prihodnosti in prilagoditev spletnega portala E-uprava sodobnim standardom dostopa. Družbeno depriviligirane in marginalizirane skupine in posamezniki konkretno v Strategiji e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 praktično niso vključeni oz. ne obstajajo.

V povezavi z digitalnim razkorakom se v teoriji in praksi pogosto pojavlja tudi vprašanje dostopa do tehnologij oz. ustrezne infrastrukture in potrebnega znanja. Internet in z njim povezane računalniške tehnologije so namreč v večini primerov še vedno, kljub eksponentni rasti v zadnjih letih, omejene na družbene, gospodarske in izobrazbene elite (Lock v Hague in Loader 2001: 215–217). V skladu s temi ugotovitvami je pri razvoju e-

uprave in e-demokracije v prihodnosti tema področjema treba posvetiti posebno pozornost. SEP-2010 dostopu, infrastrukturi in znanju nekaj več pozornosti posveča v poglavju Pogoji za usmerjeni razvoj e-uprave do leta 2010, natančneje v podpoglavju Pogoji razvoja e-uprave do leta 2010 v točki 6 Informacijske rešitve in v točki 7 Usposabljanje in znanje. V prvem sklopu se zavzema za nadaljnji infrastrukturni razvoj informacijske družbe z različnimi pristopi, kot so npr. javne internetne točke, v drugem sklopu pa za usposabljanje uporabnikov e-storitev in vzpostavitev kontaktnega centra za pomoč uporabnikom. Razen kontaktnega centra, ki je pozneje v Strategiji omenjen še enkrat, pa predlogov na področju dostopa, infrastrukture in znanja Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 ne konkretizira.

Ted Becker ugotavlja, da bi morali biti državljani v resničnih demokracijah, še posebej pa v njihovih elektronskih variacijah vključeni v vseh fazah demokratičnega procesa oblikovanja in izvajanja določene javne politike. Po Beckerju so te faze na: 1. opredelitev problema oz. oblikovanje dnevnega reda, 2. oblikovanje predloga, 3. sprejem odločitve in 4. implementacija politike. Možnost sodelovanja v celotnem procesu sprejemanja in izvajanja javnih politik namreč za državljane predstavlja demokratični institut samoodločanja (Becker v Hagen 1996). Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 vključevanje državljanov v demokratični proces oblikovanja in izvajanja javnih politik omenja na dveh mestih v poglavju Usmeritve in cilji do leta 2010. Prvič v podpoglavju Strateške usmeritve za RS in EU pri razvoju e-uprave v odstavku soodločanje – e-demokracija, kjer govori o vključevanju vseh uporabnikov v e-upravo. Drugič pa v podpoglavju Namenski cilji e-uprave RS do 2010, kjer pod naslovom Vključiti najširši krog uporabnikov v procese odločanja govori o omogočanju posredovanja informacij, stališč in mnenj za izdelavo bolj sprejemljivih vladnih predlogov in politik. Strategija v določeni meri tako predpostavlja participacijo državljanov zgolj v prvih dveh fazah oblikovanja in izvajanja javnih politik. V teh dveh fazah pa je vloga državljanov omejena zgolj na informiranje in posvetovanje. Od štirih načinov vključevanja, kot jih navaja Mednarodno združenje za participacijo javnosti (International Association for Public Participation), SEP-2010 govori le o dveh z najnižjim participativnim potencialom (IAP2 2007).

4.5.2 Izvajanje SEP-2010

4.5.2.1 Orodja

E-orodja politične participacije predstavljajo temelj e-participacije in posredno e-demokracije. Razvitost področja elektronske politične participacije kaže na razvitost področja e-demokracije. Največkrat se v teoriji pojavlja delitev na informacijska, komunikacijska in odločevalska orodja. V prvo skupino uvrščamo e-dostop in spletne oglasne deske; v drugo skupino uvrščamo e-posvetovanja, e-ankete, e-peticije, e-forume, politične spletne dnevnike in spletne klepetalnice; v tretjo skupino pa uvrščamo e-glasovanje oz. e-volitve, e-referendum in e-seje vlade (Delakorda 2006). Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 e-orodja našteva na dveh mestih, in sicer v poglavju Namenski cilji e-uprave RS do 2010, natančneje v podpoglavju Vključiti najširši krog uporabnikov v procese odločanja, in v poglavju Pogoji za usmerjeni razvoj e-uprave RS do leta 2010, natančneje v podpoglavju Pogoji razvoja e-uprave do 2010 v točki 6 Informacijske rešitve. V prvem primeru gre predvsem za naštevanje informacijskih in komunikacijskih orodij z namenom učinkovitejšega posredovanja informacij od državljanov k državi. V drugem primeru pa gre zgolj za suhoparno naštevanje možnih informacijskih rešitev v prihodnosti, med katerimi so se znašla tako informacijska in komunikacijska kot tudi odločevalska orodja. V obeh primerih Strategija načrtov v povezavi z orodji elektronske politične participacije ne konkretizira.

4.5.2.2 Spremembe v institucionalnih procesih

Rachel Gibson ugotavlja, da bodo eksperimentiranje, inovacije in razvoj na področju e-demokracije v večini primerov neogibno potekali znotraj že določenih institucionalnih ureditev in procesov. Charles Raab in Christine Bellamey pa te ideje razvijata naprej, ko ugotavljata, da pa bodo te institucije zaradi njihove naraščajoče kompleksnosti prisiljene prilagoditi svoje delo novim okoliščinam, v katerih bodo pomembno vlogo igrale sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije (glej Gibson in drugi 2004: 1–41). SEP-2010 z vidika e-demokracije dejansko ne predvideva

nikakršnih institucionalnih ali delovno-procesnih sprememb, ki bi presegale uvajanje določenih sodobnih tehnologij (digitalna potrdila), s katerimi bi bilo v prihodnosti mogoče vzpostaviti specifične mehanizme e-demokracije; česar pa Strategija ne predvideva. Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 kljub pogostemu omenjanju sprememb, reorganizacije in modernizacije te pojme povezuje predvsem z informatizacijo in digitalizacijo delovnih procesov, ki naj bi vodili v optimizacijo poslovanja javne uprave. Novim pristopom in oblikam delovanja e-demokracije Strategija ne namenja nikakršne pozornosti.

4.5.2.3 Evalvacija

Za učinkovito evalvacijo vsake javne politike je nujno, da se potreb le-te zavedamo že ob samem oblikovanju in načrtovanju javne politike. Le tako je mogoče pozneje ugotoviti ali je določena javna politika res dosegla želene in zastavljene cilje. Javna politika mora tako že v svoji zasnovi imeti opredeljene kontrolne mehanizme, ki bodo pozneje ključ do vedenja, ali je bila določena javna politika uspešna ali ne. Ti kontrolni mehanizmi v različnih pojavnih oblikah, pa v določeni meri tudi zagotavljajo nadaljevanje javne politike na določenem področju oz. ustrezne spremembe le-te, če se izkaže za neuspešno (glej Hogwood in Gunn 1984: 3–11). Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 na področju monitoringa in evalvacije nadaljuje delo Strategije e-poslovanja v javni upravi Republike Slovenije za obdobje 2001 do 2004. V poglavju Izvajanje strategije e-uprave v različnih podpoglavjih temeljito opredeli in razčleni sistem delovanja, nadzora in ukrepanja ter razdeli pristojnosti in odgovornosti za poročanje v povezavi z izvajanjem SEP-2010. Za nadaljnjo operacionalizacijo Strategija predvidi tudi izdelavo Akcijskega načrta e-uprave do leta 2010, ki ga je Vlada RS sprejela 25. januarja 2007.

5. SKLEP

Čeprav je Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 predvsem strateški dokument na področju razvoja e-uprave, zaradi odsotnosti kakršnega koli drugega specifičnejšega dokumenta na tem področju, neogibno ureja tudi prihodnji razvoj e-demokracije v Sloveniji. V skladu s tem sem v nalogi skušal analizirati strategijo z vidika e-demokracije in potrditi oz. zavrniti tezo, da Republika Slovenija za doseganje zastavljenih ciljev in ustrezen razvoj področja e-demokracije potrebuje specifičen dokument oz. strategijo in da Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 tega področja ne ureja zadovoljivo.

V poglavju Usmeritve in cilji do leta 2010 Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 piše: »Država Slovenija je med 10-imi najbolj razvitimi državami na področju e-demokracije na svetu (leta 2010)« (SEP-2010 2006: 16). Indeks e-participacije v poročilu Združenih narodov o splošnem stanju e-uprave v 192 državah za leto 2007 Slovenijo uvršča na 60. mesto, enako poročilo za leto 2005 jo je uvrstilo na 46. mesto⁴. Razvoj e-demokracije v Sloveniji je v zadnjih letih očitno zaostal za razvojem v drugih državah po svetu. Čeprav Slovenijo indeksi, ki merijo izključno razvitost e-uprave, uvrščajo razmeroma visoko, pa Slovenija na teh in podobnih lestvicah izrazito pade, ko gre za merjenje e-participacije kot enega izmed ključnih vidikov e-demokracije (glej Lukšič in Delakorda 2006: 2–3). Cilj SEP-2010 je tako izjemno ambiciozen.

Pregled rezultatov analize Strategije e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 nam pokaže, da Strategija ne predvideva dodatnih aktivnosti na področju informiranja državljanov o možnostih e-demokracije; se ne posveča marginaliziranim in deprivilegiranim posameznikom in skupinam; ne konkretizira pobud na področju zmanjševanja digitalnega razkoraka (dostop, infrastruktura, znanje); predpostavlja sodelovanje državljanov le v prvih dveh fazah oblikovanja in izvajanja javnih politik (oblikovanje dnevnega reda in oblikovanje predloga); participacijo državljanov omejuje

⁴ United Nations E-government Knowledge Base (2007): e-Government Readiness report 2007

na informiranje in posvetovanje; se le bežno dotakne orodij e-demokracije; novim institucionalnim in procesnim pristopom in oblikam e-demokracije pa ne posveča nobene pozornosti. SEP-2010 tako ne izpolnjuje večine v analizi postavljenih kriterijev na področju e-demokracije.

S precejšnjo gotovostjo lahko zato potrdim tezo, da Republika Slovenija za doseganje zastavljenih ciljev in ustrezen razvoj področja e-demokracije potrebuje specifičen dokument oz. strategijo saj Strategija e-uprave Republike Slovenije za obdobje 2006 do 2010 tega področja ne ureja zadovoljivo.

Ker e-demokracija gotovo je ena izmed poti v prihodnost in ker jo v številnih pogledih omenjajo kot rešitelja težav, s katerimi se spopadajo sodobne razvite demokracije, bo v Sloveniji na tem področju potrebnega še veliko dela (Oblak 2003). Ustrezen začetek bi predstavljal strateški dokument, ki bi razvoj e-demokracije v Sloveniji s pozicije legalističnega modela demokracije, kjer informacijsko-komunikacijske tehnologije rešujejo zgolj vprašanje informiranosti, premaknil v smer participativnega modela demokracije, ki bi informiranost državljanov skušal nadgraditi s katerim od orodij, ki bolj spodbujajo participacijo državljanov in deliberacijo v demokratičnih procesih (glej Lukšič in Delakorda 2006: 4–5). Taka podlaga bi nato omogočala nadaljnji razvoj odločevalskih orodij e-demokracije in resnično ter vsebinsko participacijo državljanov v odločevalskih procesih, kar nenazadnje najverjetneje predstavlja tudi bistvo same e-demokracije.

6. LITERATURA IN VIRI

6.1 LITERATURA

- Birch, Anthony H. (2007): *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. Abingdon: Routledge.
- Cimolini, Črt (2003): *Elektronska uprava v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Dahl, Robert A. (1956): *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, Robert A. (2000): *On Democracy*. London: Yale University Press.
- Delakorda, Simon (2002): *Elektronska okoljska demokracija*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink-Hafner, Danica in Samo Kropivnik (2005): *Študijsko gradivo pri predmetu Politične stranke in interesne skupine (PSIS) 2005/2006*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gibson, Rachel K., Andrea Rommele in Stephen J. Ward (2004): *Electronic Democracy: Mobilisation, organisation and participation via new ICTs*. London: Routledge.
- Hacker, Kenneth in Jan van Dijk (2000): *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice*. London: Sage.
- Hague, Barry N. in Brian D. Loader (1999): *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London: Routledge.

- Held, David (2006): *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hill, Kevin A. in John E. Hughes (1998): *Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of Internet*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- Hogwood, Brian W. in Lewis A. Gunn (1984): *Policy Analysis for the Real World*. New York: Oxford University Press.
- Oblak, Tanja (2000): Elektronska demokracija in nova prizorišča političnega delovanja. *Vregov zbornik* 7, 121–131. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo: Fakulteta za družbene vede.
- Oblak, Tanja (2002): Podobe elektronske demokracije. *Teorija in praksa* 39 (2), 155–169. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- OECD (2003): *Promise and Problems of E-democracy: Challenges of Online Citizen Engagements*. Pariz: OECD.
- Sartori, Giovanni (1987): *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey: Chatham House Publishers.
- Schumpeter, Joseph (1976): *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Alen & Unwin.
- Sruck, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja.

6.2 ELEKTRONSKI VIRI

- Anttiroiko, Ari-Veikko in Ted Becker (2000): *Global Perspective on Teledemocracy*. Dostopno na <http://www.uta.fi/~kuaran/becker.html> (4. maj 2008).
- Clift, Steven (2004): *E-government and Democracy: Representation and Citizen Engagement in the Information Age*. Dostopno na <http://www.publicus.net/articles/cliftegovdemocracy.pdf> (12. maj 2008).
- Coleman, Stephen in John Gøtze (2001): *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*. Dostopno na <http://www.bowlingtogether.net/bowlingtogether.pdf> (4. maj 2008).
- Delakorda, Simon (2007): *Citizen's Forum: The First Successful eDemocracy Initiative in the republic of Slovenia?* Dostopno na http://www.e-participacija.si/files/citizens_forum-delakorda-echallenges07-final.pdf (10. maj 2008).
- Delakorda, Simon (2006): *Kritika osnutka nove Strategije e-uprave RS (SEP-2010)*. Dostopno na <http://www.e-participacija.si/si/refleksije/podeljena-nagrada-evropska-edemokracija-2005.html> (5. maj 2008).
- Delakorda, Simon, Matej Delakorda in Andrej Lukšič (2006): *Sodobna E-uprava: od zadovoljnega uporabnika do vključenega državljana*. Dostopno na http://www.e-participacija.si/files/kako_demokratizirati_e-demokracijo.pdf (12. maj 2007).
- Encyclopedia Britanica Online (2008): *Democracy*. Encyclopedia Britannica. Dostopno na <http://www.britannica.com/eb/article-9029895/democracy> (13. april 2008).

- European Commission, Inclusive eGovernment ad hoc group, DG Information Society and Media, eGovernment Unit (2006): *i2010 Action Plan A Roadmap for Inclusive eGovernment*. European Commission. Dostopno na http://ec.europa.eu/information_society/activities/egovernment/docs/inclusive_egovernment_roadmap.pdf (9. maj 2008).
- Mitrovič, Sonja (2008): *Napredna komunikacijska tehnologija je v Sloveniji dobrodošla*. Dostopno na <http://www.gfk.si/lnovice.php?NID=2010> (25. april 2008).
- Hagen, Martin (1996): *A Road to Electronic Democracy?* Dostopno na http://www.uni-giessen.de/fb03/vinci/labore/netz/hag_en.htm (29. april 2008).
- International Association for Public Participation – IAP2 (2007): *IAP2 Spectrum of Public Participation*. Dostopno na http://www.iap2.org/associations/4748/files/IAP2%20Spectrum_vertical.pdf (9. maj 2008).
- Jelovac, Dejan (2001): *Jadranje po nemirnih vodah managementa nevladnih organizacij*. Dostopno na <http://www.radiostudent.si/projekti/ngo/index.php3> (6. maj 2008).
- Kvas, Barbara (2005): *Kako? (E-orodja)*. Dostopno na <http://www.e-demokracija.si/?p=6> (4. maj 2008).
- London, Scot (1993): *Electronic Democracy: A Literature Survey*. Dostopno na <http://www.scotlondon.com/reports/ed.html> (1. maj 2008).

- Lukšič, Andrej in Simon Delakorda (2006): *Kako demokratizirati e-demokracijo na državnem portalu e-uprave?* Dostopno na http://www.e-participacija.si/files/kako_demokratizirati_e-demokracijo.pdf (13. maj 2008).
- Lukšič, Andrej in Tanja Oblak (2003): *S poti v digitalno demokracijo*. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/eknjige//Edemokracija.pdf> (4. maj 2008).
- Ministrstvo za javno upravo Republike Slovenije (2006): *Strategija e-uprave RS za obdobje od 2006 do 2010 (SEP-2010)*. Dostopno na <http://e-uprava.gov.si/e-uprava/edemokracijaStran.euprava?pageid=516> (5. maj 2008).
- Ministrstvo za javno upravo Republike Slovenije (2006): *Seja vlade 20. 4. 2006 in novinarska konferenca po seji*. Dostopno na http://www.mju.gov.si/nc/si/novinarsko_sredisce/novica/article/12037/3573/ (5. maj 2008).
- Office of the E-envoy United Kingdom (2002): *In the service of democracy: A consultation paper on policy for electronic democracy*. Dostopno na <http://europa.eu.int/idabc/servlets/Doc?id=23060> (4. maj 2008).
- Riley, Thomas B. in Cathia G. Riley (2003): *E-governance to E-democracy: Examining the Evolution*. Ottawa: Commonwealth Centre for E-Governance. Dostopno na http://www.electronicgov.net/pubs/research_papers/tracking03/IntlTrackRptJune03no5.pdf (28. april 2008).
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008): *The Natural Law Tradition in Ethics*. Dostopno na <http://plato.stanford.edu/entries/natural-law-ethics/#NatLawPraRat> (20. april 2008).

- Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Uporaba interneta v gospodinjstvih, Slovenija, 1. četrletje 2007*. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1185 (20. april 2008).
- Statistični urad Republike Slovenije (2008): *Poštna storitve in storitve elektronskih komunikacij, Slovenija, 4. četrletje 2007*. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1498 (20. april 2008).
- Trček, Franc (1997): Virtualna demokracija – navideznost ali dejanskost? *Družboslovne razprave* 13 (24/25), 98–117. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr24-25Trcek.PDF> (6. maj 2008).
- United Nations E-government Knowledge Base (2007): *E-government Readiness Report 2007*. Dostopno na <http://www2.unpan.org/egovkb/datacenter/CountrySummary.aspx?ddl=7> (13. maj 2008).